MICHALONIS LITVANI

DE MORIBVS TARTARORVM, LITVANORVM ET MOSCHORVM, FRAGMINA X.

multiplici Historia referta.

ET,

IOHAN. LASICII POLONI

DE DIIS SAMAGITARVM, CÆTERORVMQ. SARMATARVM, ET FALSORVM CHRISTIANORVM,

Item

DE RELIGIONE ARMENIORVM.

Et de initio Regiminis Stephani Batorij.

Nunc primùm per

I. IAC. GRASSERVM, C.P.

ex Manuscripto Authentico edita.

BASILEÆ,

Apud CONRADVM WALDKIRCHIVM.

M DC. XV.

ILLVSTRISSIMO DOMINO,

OCTAVIANO ALEXANDRO,

PRINCIPI PRONSCENSI,

DOMINO IN BERESTETZKO,
ET RHEZAN, &c:

DOMINO MEO GRATIOSISSIMO.

Q*VOTIES Heroicum tuum animum, ILLV-*
STRISSIME PRINCEPS, in familiari
illa conuersatione, qua me, rerum Theologi-
carum & Historicarum igitur, perquam
gratiosè hactenus dignatus es, tacitus mecum
arbitror & suspicio, non possum non diuinæ Hugo de sancto Victore in Didasc. l.3.c.2.
illius meminisse sententiæ, Magnum Virtutis principium, vt
paulatim exercitatus animus, visibilia & transitoria pri-
mum commutare, vt postmodum possit derelinquere.
Delicatus ille est adhuc, cui Patria dulcis, fortis autem
cui omne solum Patria, perfectus verò cui mundus exi-
lium est. *Patriâ enim, quæ te in clarissimorum Magnatum si-*
nu quam splendidissimè fouisset, tenerrimæ adhuc ætatis Ado-
lescens, cum D. IVLIO, fratre tuo vnico, quem Deus ad cæle-
stem Patriam ante biennium Massiliæ euocauit, discedens, non
modò ex remotissima Poloniæ prouincia, in supremos hos Ger-
maniæ fines profectus es, vbi omnium Facultatum celeberri-
morum Doctorum Lectiones, Disputationes, & Promotiones,

quæ singulari quodam fato Basileæ sunt creberrimæ, tanto egregia quæuis discendi studio annis aliquot frequentasti, vt Ecclesiis illis, quas Deus in Dominiis tuis Amplissimis sibi collegit, gratulari meritò possimus, Euergetem illas habituras, qui in Virtute & Doctrina multiplex, ipsis quam optimè sit prospecturus: sed & Gallias, Italiam, & ad Balearicas vsq; Insulas Hispaniam tanta felicitate perlustrasti, vt pro ingenii tui sublimitate illarum regionum, Linguarum æquè ac morum, legumq; singularem & admirandam prorsus acquisiueris notitiam.

Efficacissimum autem ad huiusmodi Heroicos ausus incentiuum fuit, Maiorum Tuorum religiosa memoria. Quantus enim, Deus bone, Tritaui *tui* Pater *fuit,* RVRICVS, *potentissimus ille totius* RVSSIAE *Princeps, qui duodecim suis filiis, septem Amplissimos Ducatus reliquit, Kiouiensem nempe, Vlodomiriensem, Halicensem, Czemiechouiensem, Preaslauiensem, Rhezanensem, & Pronscensem.*

Tritauus *tuus, quod cum Rhezanense celeberrimum Pronscensem Ducatum possedisset, illustrissimum illud* PRONSCII *nomen in hunc vsq; diem posteris reliquit.*

Atauum *tuum* GEORGIVM PRONSCIVM, *Casimirus Magnus, Poloniæ Rex tanti fecit, vt illum, cum apud Tartarorum Ducem detineretur, augustissima Legatione liberaret, & quam honorificè Vilnam in Lituaniam deduceret, eumq; contra Moscum cum exercitu mitteret, ipsi etiam pro impetrata victoria, & aliis singularibus præstitis patriæ officiis, communi totius Regni suffragio, amplissima Dominia donaret. Duxit ille serenissimam Principem Solomiriensem, Heroinam laudatissimam.*

Frater eius, cuius iniuriis in diuisione hæreditatis animosè restitit, Magni Moscorum Ducis sororem duxit, ex qua duos reliquit filios, ex quorum posteris vnus, superiore seculo propriis sumptibus tria millia Equitum, contra Stephanum Batorium Magno Moscorum Duci in auxilium adduxit.

Dice-

Dicebantur hi duo fratres, vt & ipsorum Maiores, Magni Duces Pronscenses, vt ex pactis & priuilegiis Lituaniæ Cancellaria abundè probat: Pacta enim & fœdera Duces Pronscenses cum Poloniæ Regibus pepigerant.

Abauus *tuus Hleba, vxorem habuit filiam Tiuonis Vilnensis ex familia Podbipentorum, qui contra Tartaros fortissimè dimicans, prope Mynscium obiit.*

Proauus *tuus, Vrbis Baiala Cerkievv, fundator, pro præstitis Reipublicæ Polonicæ variis beneficiis Palatinatum Kiouiensem & aliquot in Russiæ finibus præfecturas meritus est.*

Auus *tuus Fridericus, Palatinus Kiouiensis, duxit Bogussi Bohouitini, Magni Lituaniæ Ducatus Thesaurarii, Viri Maximi, & apud exteros Principes acceptissimi filiam, cuius soror Tenczynio Palatino Cracouiẽsi primò, deinde Principi Radziuilio Palatino Vilnensi nupsit, ex quo, Deo ita benedicente, Ioannem qui in Dania obiit, & Illustrissimorum Principum Sclucensium, Georgii videlicet, Simonis & Alexandri matrem progenuit.*

Aui *huius tui Gener fuit celeberrimus ille Regni vestri Senator D. Ioannes Zborouius, Castellanus Gnesnensis, cuius industria Rex Stephanus Batorius feliciter in bello Dantiscano vsus est.*

Pater *verò tuus Alexander Princeps Pronscensis, omnes penè Adolescentiæ & Iuuentutis suæ annos hinc inde apud exteros peregit, linguis, bonis artibus & moribus, ac omnigenæ Virtuti, naturali quodam instinctu deditissimus, ac propterea non minus litterarum ac litteratorum, quam omnium omnino in quacunque salutari scientia excellentium per totam suam vitam Mecænas, & Patronus cum admiratione summus: vbi verò ad perfectiorem progressus est ætatem, Heroicarum Virtutum suarum primordia, in aula Caroli IX. Francorum Regis, quasi in amplissimo mundi Theatro, diuersis conspicienda exhibuit nationibus.*

Electionis noui Regis tempore in Poloniam reuersus, ob amorem Patriæ, & maximarum Virtutum diuinam perfectionem, quã omnes Regni Præcones mirabantur, in senatoriũ ordinem ascitus, Castellanus Trocensis factus, & vnanimi Magni Ducatus Lituaniæ consensu, cum Palatino Vilnẽsi Legatus in Gallias electus est, vt Henricum Regem peteret, & in Poloniæ Regnum deduceret, apud quem quanta polluerit gratia, nemo est in tota Polonia qui ignoret.

Quam promptus autem ille fuerit ad quæuis Patriæ præstanda officia, testatur Poloczko, Pskoua, &c. dum proprio sumptu militem satis numerosum Regi Stephano adduxit. Nec vlla vnquam Tartarorum contigit incursio qua non fortiter heroicam suam frontem ostenderit, patriæ salutem non consiliis modò, sed suis manibus strenuè defendens. Testatur hoc tota Volinia & Russia: testatur Olisko, vbi exigua suorum militum & Aulicorum manu, cohortes Tartaricas inuasit, & per duas horas præliando, te inter cæteros hostes Polyphemum quendam Tartarum, furiosè sese defendentem, propriis manib. occidit, victoriaq; potitus est.

Extollit illustrißimum huius Alexandri nomen Redka, vbi hostium quam plurimos cepit: Trophæa meditatur Beresteczko. Norunt etiam alia quam plurima loca, quàm cautè vigilarit Tartarus, vbi Heroem Pronscium appropinquasse intellexit.

Vt semel autem omnia dicam, nullam vnquam pientißimus tuus Pater, de Patria, quin vniuerso Christiano orbe bene merendi, & infideles Barbaros domandi intermisit occasionem. non sumptuum magnitudini, non capiti proprio pepercit. Totum se suasq; res omnes Deo & Patriæ, animo quàm religiosissimo semper consecrauit.

Laudatißimis huiusmodi Maiorum tuorum vestigiis, vt insistas sedulò, Affinis tui desideratißimi, illustris & Magnifici Herois D. RAPHAELIS LESCINII, Comitis de Lesno &c: Palatinidis Prestensis, Cuiauiensis, Castelani Vislicensis &c:

hortatur

hortatur & illicit exemplum, qui inter Regni vestri Proceres, Virtute & Eruditione eminentißimus, singulari studio, Dei gloriam, Ecclesiæ Pacem, & Reipub. felicitatem vsq; & vsque promouet.

Quando verò Illustrißime Princeps, Germanorum, Gallorum, Italorum & Hispanorum ingenia & mores inspexisti hactenus prudentißimè, & post reditum tuum in Patriam, quem nunc destinas, procul dubio cum Tartaris & Moscis nonnunquam his armis congressurus, opusculum hoc, quo huiusmodi hostium vita describitur fidelißimè, inclyto tuo nomini inscribere & consecrare meritò volui. Prior autem libellus anno 1550. in gratiam Sigismundi Augusti, Poloniæ Regnum suscipientis, alter verò anno 1580. Alexandri Ducis Sclucensis conscriptus fuit. Deprehendi vtrumque manuscriptum apud Amicum quendam inter chartas celeberrimi quondam nostri Typographi Petri Pernæ, cui vt ederetur, ex Polonia missus fuit.

Suscipe ergo Musas, Regi maximo, & Principi tibi agnato quondam consecratas, suscipe Musas rediuiuas ex Polonia olim Basileam missas, vt lucem viderent publicam. Faueat Deus Optimus & Maximus Tutelaris, omini, quod felicißimum auguror, quando vel Opusculi huius Genius, non nisi tecum, & sub Illustrißimi tui Nominis auspiciis, in Patriam redire voluerit. Vale Princeps Illustrißime. Basileæ Kal. Octob. 1614.

Illustrissimi tui Nominis

studiosissimus

IOHAN. IACOBVS
GRASSERVS, C.P.

Michalonis Litvani, DE MORIBVS TARTARORVM, LITVANORVM ET MOSCORVM, fragmina decem, multiplici Historia referta.

Fragmen Primvm.

TAMETSI Tartari, barbari & inopes habeantur
à nobis, gloriantur tamen continentia vitæ, & an-
tiquitate gentis suæ Scythicæ, asseuerantes eam se-
men esse Abrahæ, & nemini seruiuisse vnquam, li-
cet vexatam interdum ab Alexandro, Dario, Cy-
ro, Xerxe alijsque Regibus & populis potentioribus: & varias
nunc diuisam in Ordas, id est, nationes. Siquidem vltra vicinos
nobis Precopenses, complicesque eorum Belhorodenses, & Do-
bricenses Moldauiæ finium accolas, Ordę sunt potentes, Preco-
pensibus infensę, Orientem versus. Alia Nahai, alia Chastoraka- *12. Ordæ Tartarorũ.*
ni, alia vltra amnem Tanaim, qui Volha appellatur, *Zavvolsca*,
Cæsaris Bati Vngariæ vastatoris patria, Moschorum olim & o-
mnium Ruthenorum dominatrix, Nahaiensibus nunc adhæ-
rens, alia Kozanij, alia Kazaczka, item Buchar, Samarchan, & a-
liæ dicuntur plures, XII. Imperatoribus dispartitę, vt promiserat
Dominus progenitoré eorum Ismaëlem Genes. 17. duodecim du
ces generaturum, & euecturum in magnam gentem. Ex om-
nium autem nationum Tartaris soli tenuiores, sed regionibus
nostris citimini Precopenses, infesti sunt nobis, cum ignauia fre-
ti nostra tum vicinitate, locorumque opportunitate receptaculi
sui. Habent verò Precopenses receptaculum, suapte natura mu-

Taurica Chersenesus.

nitum. Lacus enim duo paluſtres, quorum alter Meotis dicitur ex mari in continentem ad circiter triginta milliaria, in longum porrecti, & ſeorſum tantundem penè in initiis & progreſſu ſuo diſtantes: finibus verò ad inuicem reflexi, & anguſto quodam interſtitio ſicco cohibiti quin congrederentur, deſinentes: iunguntur ibi foſſa & vallo altius exaggerato, complectente portam, quæ vnica eſt ingrediendi prouinciam illam per aridum. Vnde & Caſtellum ad portam illam ſitum, & tota ſinu illo incluſa peninſula, appellatur à nobis Prekop, cui Tauricæ aliàs nomen fuiſſe fertur: Incolatus verò & imperium Græcorum Trapezuntinorum, ut hucuſque retinent Græci ſuam & ibi linguam Græcam & religionem. Adiacet autem peninſula ea ipſa mari Pontico, quod illa ex parte pontus Euxinus dicitur, & quamuis munita ſit ſitu, non adeò tamen illis ſuis, nec lacubus amplis, nec foſſa nec vallo arduis, neque Caſtello firmo, vt arceretur à tranſitu exercitus paulò inſtructior. Et peruenitur ad portam Tauricæ unicam illam ab arcibus vltimis Lituaniæ Czerkaſi & Braczlavv, diebus ſex, graminoſis ſemper & planiſsimis vbique campis, non monte interpolatis vſquam, non ſylua non palude, nec amne tranſmiſſu difficili, præter Boryſthenem. Sic enim ipſa Taurica citra Alpes & maritima, quæ montoſa paſſim, habet & ſyluoſa, & quæ nunc ab Aboriginibus Græcis inhabitantur. aliàs verò, tota eſt campeſtris, Tartaris illic incolatum præſtans, & ubique victui mortalium commoda & facilis, facilis admodũ Cerere, Libero, carne, & ſale. Siquidem ſal ibi in lacunis, quibuſdam aquis in ſe, ad inſtar glaciei, à calore ſolis concretis naſcitur, à ſolſticio æſtiuali copioſus & pellucidus, nonnullibi ut cryſtallus. Et frumentum omne, ac vuam vini ge-

Solum Tauricæ.

nerat ibi copioſè tellus, ſemel ſubacta, & fronde occata vtcunq;. Pecora item & iumenta hyeme quoque in paſcuis, & ſub dio ſemper fouet læta. quæ etiam fatigis exinanita macilenta & ſtrigoſa, poſtquam abijciuntur, ibi in campo repinguefcunt. herba floccida, calcitratu ex niuibus quæſita, haud infelicius quam melioribus pabulis & ſub tecto apud nos. Quoniam & cęlum ibi eſt aliquanto clementius, & terra vbi cænoſa ibi ſalſa. & herbæ genus ſapidius quoddam, ſemper virens, & mirum in modum iu-

menta

menta vegetans, quod appellatur Tipecz. Vnde tantam olim frequentiam incolarum fuiſſe ibi memoratur, quod ſingulę quædam illic ex vrbibus Græcorum, millena habuerint templa, & clero interim inſolenti adeò, quòd non niſi equites ingrederentur ſanctuaria antiſtites & Archimandritæ eorum. Atque nunc

Christiani in Taurica.

etiam vrbes ibi nonnullæ quamuis peſſundatæ, amplitudine tamen ambituum ſuorum & ruinarum, ſuperbæ olim fuiſſe apparẽt, & præſertim quę à nobis Solhoth, à Moſcis Krym, à Græcis Theodoſia appellabatur quondam, & metropolis vetuſta Korſſunij, quæ genti Ruthenorum princeps dedit baptiſma & nomen Chriſtianũm, poſtea verò prædam gentibus noſtris, exciſa ab eis. Vnde Kiovvia noſtra in templorum ſuorum lithoſtrathis, aſarotis, & incruſtamentis, retinet hucuſque certa prædæ illius inſignia, è quibus & Gneſnenſi Baſilicæ valuam largita eſt. Et illa ipſa Korſunij tractata ſic à noſtris, dediſſe fertur iactura ſua neceſſitatem Tauricenſibus Chriſtianis, luxui & ignauiæ deditis, recipiendi in ſuppetias ad feudalem incolatum, reprimendis gentibus noſtris, manum Tartarorum ex Orda Zavvolska adſcitam. Et ſenſim deinde inualeſcens ibi illa Tartarorum vis, ad

Tartari in Tauricam acciti.

iuſtumque populi examen propagata, protulerit ſibi in principem Temirkuthla quendam ſanguinis ſui, appellato eo Cæſare. At progenitores S. Mtis Veſtræ perdomitis Cæſarianis illis, iniquis Græcorum Vaſallis, dabant eis in Cæſares, ſubditos ſuos hinc ex Lituania Tartaros. Vltimus verò ex Lituania Cæſarum Aczkirei, hic apud Troki natus, & hinc à divo Withovvdo ad

Vixit Vitoudus 1380.

imperium illud miſſus, genuit imperans ibi in Taurica filium Menglikirei. Menglikirei verò modernum Cæſarem Sapkirei & fratres eius natu & imperio priores, Machmethkirei, Sadetkirei & CHaskirei. Sic enim nobili recepta hinc progenitoris ſui nomenclatura, gaudet nunc omnis ſequens eum in faſcibus illis poſteritas. Hæc igitur eſt Kireorum ſtirps, dextra forti progenitorum S. Mtis Veſtræ ibi plantata, quæ nunc referendo gratiam prouectionis ſuæ, iugefaceſsit nobis negotium. Atque vigente ſic Taurica & populo & imperio iam aduenarum: urbes tamen eius Mancup, Caffa, Kercze, Kozlevv, & aliæ maritimæ, ſeruauerant ſe immunes ab illis, donec Turcica manu, opi-

bus Constantinopolitanis exaucta, caperentur ab annis hinc circiter septuaginta. Et illinc missi sub iugum Turcæ, pendunt ei censum, à capitibus suis singuli illic Aboriginum Græcorum superstites. Qui tametsi & nunc agricolæ, videlicet vinitores & pastores, non inopes sint, imò etiam non sine argentea supellectili plerique, vtpote in tranquillitate & iusticia publica, rationabiliore Ethnicorum administratu viuentes, minùs tamen iucundam agunt ibi vitam. Quippe, qui nullo honore digni, imò nullius omnino reputationis habentur à potitoribus rerum Machometicis. ac omni illorum nedum commercio, sed & intuitu non toruo dedignantur, angarianturque laboribus, dominicis præsertim, ac etiam Paschalibus diebus, ipsimet argenteæ suppellectilis domini. Nequaquam enim retinet authoritatem ibi Christianus, nec in seruum nec in filium paulò proteruiorem, qui scilicet Magistratui se præsentandum duxerit semel. Atque etiam ipsi patrifamiliâs mutandus est status, si defertur præsumpsisse de religione ipsorum quicquam verbo, aut saltem digito uno, & minus etiam seriò protenso.

Conditio Græcorum in Taurica.

Iam verò quàm inconstans sit vicissitudo rerũ, vel ipsa sufficit indicio Taurica, videns nunc mutatum sic popularium suorum statum, & patritiorum superstites, honore, libertate simul ac patribus orbatos, in servitutem redactos, spretos, capite diminutos, capiteq́ue censos Machometicis, & antistites illos, insolentes quondam ecclesiarum Dei contemptores, contemptos nunc ipsos, & abiectos, obreptare sub trucibus Tartaris & Turcis. Vrbes quoque suas opibus immensis, superbia, læticia, ac omni luxuriæ strepitu perfunctas, dehiscere nunc plerasque inanes, ceteras verò solo æquatas, obsoletis iam & nominibus; & imperitare nũc sibi, non Christianos nobiles, & natiuos suos patronos, sed peregrinam Ethnicam, ac non ita pridem seruitute emersam, atque & imperio simul, & libertate donatam hinc Vasalorum stirpem. Adeò verò increbuere in Taurica Tartari, quod circiter triginta millium exercitum compleant ad bellum, sed coacti, vt solent vniuersi, & gregarij ac imbelles, quicunque saltem valeant conscendere equum. Vt me præsente ibi, dum medietatem eorum, & filium suum mitteret Cæsar, in subsidia Turcæ profici-

Numerus Tartarorum Tauricanorum.

scenti

scenti nouissimè in Vngariam, quindecim millia eorum tunc enumerata sunt. Proficiscebantur autem quamuis lectiores illi, consueto tamen apparatu suo, inermes videlicet plerique, & vix decimus aut vigesimus quisq; eorum pharetra fultus aut framea, lorica vero multo rarior; sed alij scipionibus saltem muniti osseis, alii ligneis, alii vacuis telorum accincti vaginis. Clypeorum autem & hastarum, vel huiusmodi armorum generis, expertes penitus. Sic enim semper illi, nec armis, & nec cibarijs præter nonnihil milij tosti, aut casei comminuti, & neque ullis onerantur impendiò ad bellum impedimentis. Verumtamen nemo illorum, sine pluribus recentibusque loris proficiscitur, & præsertim quando nostras excursitandum est eis in regiones. Quoniam tunc soliciti fiunt vinculorum, ad vinciendum membra nostra, plus quam armorum ad tutandum sua. Equorum vero semper fulciuntur ad bellum copia, ut magna pars exercitus eorum, quinos singuli ducent equos, eosq; intactos. Vnde excursiones & omne iter, crebra hujusmodi equorum mutatione freti velocius perficiunt, & hostem insequentem se effugiunt facilius, ac etiam terrefactant amplitudine vestigii sui, & non metuunt ipsi in copia eorum fatigam nec famem. Præstant etiam in bello tolerantia, famis, sitis, fatigæ, peruigilij, æstus, algoris, & omnis inclemẽtiæ cælestis omniumq; ærumnarum. Nam expeditiones bellicas perficiũt absq; curribus semper, & absq; omni commeatu, præter illam quam dixi equorum copiam. Solitudines item camporum vastas, inuias, brumali etiam tempore, altitudine niuium & pruinis acerbas, quamuis excoriatis dura niue & glacie equorum cruribus, haud ægrè tamen & haud grauatim superant. Amnes amplos rapidos, atque hiberno etiam rigore, Aquilonumq; & glacierum fragorib. horridè stridentes & traiectu difficiles, absq; tamẽ nauigiis, sed saltem equorum ipsi iubis adnixi, sarcinis vero ad caudas super tignis, seu arundinum fasciculis alligatis, tranãdo incunctanter expeditè & promptè transmittitant. Et in prælio pugnant, fortius multo quam Moschouitæ, quamuis minus armati, & semper primo in congressu, sinistrum aduersi exercitus, conantur occupare cornu, quo dexterius ipsi petant sagittis. Sæpe quoque in fugam versi, terga dando, re-

Bellica expeditio.

Traiectus fluuiorum.

ſiſtunt,& hoſtem inſequentem ſe diffuſum ſparſim, interceptant
ex inſidijs , & ſic eripiunt non nunquam victi victoribus vi-
ctoriam. Quando verò præter technas & ſtrategemata, ſed re-
cta & cominus , collatis ſignis, venit conſerenda cum eis ma-
nus , præualent tunc in eos pugnatores noſtri , etiam ſi non
Tartari crebrò à Lituanis & Polonis victi. paulò pauciores fuerint. Id quod crebrius experti ſumus , ſub
victorioſiſsimis vexillis diui parentis S. Maieſtatis V. Nam
& poſt infelicem Chriſtianorum cum Machometicis,patruelis
verò S. Maieſtatis V. Regis Ludouici vltimam pugnam,men-
ſe quinto,calendis Februarijs, Anno Domini ſupra mille quin-
gentos & viginti ſeptimo in campis planis illis prope Czerkaſsi
ad fluuium Olſſanicza , viginti quinque millia illorum Preco-
penſium Tartarorum cæſa ſunt ad internecionem à nobis,qui
non plures fuimus ibi,quam quingenti & ter mille. Et ante apud
Kleczko, deſiderata ſunt ſeptem & viginti millia eorum, pro-
ſtrata à novem millibus noſtrûm. Ita quoque aliàs, & apud Da-
vidis Caſtellum & apud Streſsino, Czeczersko, Lepuſſno , & in
campis etiam vaſtis illis, in Lebedino, & ad templum album,
& ad fluuium Sula,& alijs in prælijs,quotquot æuo prȩſenti fue-
re genti noſtræ cum illis, expertum eſt robuſtiores eſſe noſtros.
1519. menſe Auguſto. Nam & apud Sokal , non robore virium ſuperatus, ſed dolo &
loci iniquitate circumuētus ab illis, ſuccubuit exercitus noſter,
perductus inſidioſè in aream oppidi recens exuſti, crebris præ-
cipitijs cellariorũ, id eſt, antris, cauernis & cryptis ſubterraneis
dehiſcentem. Et illinc primùm arrigi cœpit in nos cornu ſtirpis
Kiriorum, perlatis ſibi in Tauricam exuuijs cruētis militis no-
ſtri. Atq; deinde apud Oczakovv, tametſi fortis itidem ac etiam
victor in illos fuerit miles noſter, at imprudens interim, ut qui
donauerit vltro victoriam victo Oslam Soltano, mittēs ad eum
in Caſtellum duces ſuos colloquij gratia, ignarus, dictũ eſſe, cir-
ca rem bellicam dolus an virtus quis in hoſte requirat? Sic igitur
ſemper robuſtiores fuere noſtri Precopenſibus, præter ſaltem te-
Vita Tartarorum. chnas, dolos & ſtrategemata illorum. Vita autem Tartarorum,
qua gloriantur, eſt priſca, paſtoritia, quam olim in aurea ætate,
ſancti vixerunt patres, & ex qua Duces etiam eligebantur popu-
lis, regesq; & Prophetæ, dicente quodam eorum, tulit me domi-
nus

nus cum ſequerer gregem eorum. Ita enim agunt hactenus Tar-
tari, ſequendo greges , & peragrando cum eis campos hinc inde.
Septa nulla habent, nec domos, præter tabernacula geſtatoria,
ex viminibus & arundinibus compactis, cilicijs velata, ſtoreis,&
mattis ſcirpeis munita , quæ vxoribus & pueris referta, vectant
ſecum in plauſtris. Terram non colunt, etiam fertiliſsimam,
contenti ſpontaneo fructu eius, herba ad paſcendum pecus. Vn-
de iuxta Salomonis conſilium, lacte ſolum abſq; pane & ſycera
viuunt, ſobrij & abſtemij. cùm lege quoque prohibitum habeant
potum vini, ac eſum ſuillæ. Et quamuis cæterorum pecorum ac
jumentorum, etiam equorum veſcantur carnibus, non tamen a-
pud ſe, niſi penitus mortuis aut penè morticinis, parcendo ſcili-
cet viuidis gregum ſuorum. Nam in gregibus totam ſuam con-
ditant ſubſtantiam. Nihil immobile poſsidentes priuatim præ- *Opes.*
ter puteos, & eos contribulibus quibuſque communes. Mo-
bilium etiam curæ, atque oneri non impendiò ſe applicant, præ- *Labor.*
ter, quotidianam & eam tenuem vtenſilium ſupellectilem &
equitatus, bellicæq; rei leuiſsimum etiã inſtrumentum, ad quod
ſolum accurati ſunt, præter verò id, ad aliud operis profani, ali-
cui rei nauare operam, virum ingenuum dedecori habēt, quo ſe-
dulius obſequundent præſcripto legis ſuæ , vi & armis propa-
gandæ. Atque in ea feritate nihil habent antiquius temperantia
& continentia, viuuntq́ue citra exuperantiam ac defectum vlti-
mum omnes. Vnde quemadmodum in ſacris litteris dicitur,
ſcio & ſatiari & eſurire & abundare & penuriam pati. Item qui
multum, non abundauit: & modicum, qui non minorauit. Ita
nunc in barbaris illis, nemo abundans ſuffocatur ingluuie, nec
egens extinguitur fame, neque algore conficitur, nemoq; men-
dicat in tanta eorum inopia & penuria rerum. Nam vt non fre-
quens apud eos heluo: ſic non fame laborans, nec mendicans
nec fraudulentus, alieni hauſtor, nõ litigator, nec iudex iniquus,
non teſtis peruerſus, non peierator, item non fur nec latro. Vnde
minimè opus eſt apud eos angi quenquam ſollicita rerum ſua-
rum cuſtodia, nec ſe armis onerare domi ad priuatam ſui defen-
ſionem. Nam iter habenti intra regionem eorum ferre telum,
enorme & illicitum eſt. Sanctè enim colunt illi apud ſe pacem

& iustitiam, reddendo vnicuique quod suum est, integrum non imminutum in gratiam magistratus, ex decimatu, nec vllo alio nomine. Non quæstui etenim, sed pietati, impij ethnici illi habent iudicandi officium. Quod etiam est eis non laicum, sed religiosum, & per religiosos id exequuntur Cadios, qui eò religionis initiantur, peculiariter secundum Iusiurandum, iam alioqui lecti tales, qui minimè inhient rebus profanis, de quibus alios iudicaturi sint. Et quo expeditius vigeat iustitia, nequaquam iudicium ibi protelatur subterfugijs cauillatorum, nec obtenditur calumnijs vitilitigatorum. Siquidem reus diffugium captas, dum per attactum oræ vestimenti sui, vocatus ab actore in iudicium non paruerit illico, extunc velut compertus iam in reatu vapulat. Verberatur enim fuste, certo & ex lege domini præscripto plagarum modo. Actori item & testi locus in iudicio non est, qui necessaria salutis non satis perfectè ex lege calleat, aut qui gustasse aliquando vinum seu alio notatus vicio deprehenditur.

Iudices religiosi.

Parent quoque foro eidem, hoc est, Cadij iudicio, & proceres ac duces cum popularib. pariter & absq; discrimine, ac præter summum principem, cujus Maiestati plus etiam quam humanæ deferunt, ipsi in vniuersum, atque ad vnum omnes vno eodemque iure viuunt. Item & habitu conformi & victu compari, reddunt se pariles, nefas videlicet & piaculum habentes, fuste etiam expiandum, præsumi à quoque gentis suæ, vt vestitu præcinctúve, aut pileo seu cæsarie vtatur, non suo patrio ac vetusto ritu: utve cibarium privatim à se promptum, non commune habeat vnicuique præsentium, aut sumat illud esui parte ex aliqua patronus ipse prius, quàm expositum in medium, frustulatim fuerit concisum, & commistum diligentius, vt eadem scilicet cederet qualitate cuilibet præsentium. Et in itinere nedum viaticum commune habent, sed etiam inseruitant maiori natu aut imbecilliori cuilibet, alacrius vnus præ alio. Domi hospiti cuilibet obiterario etiam, & ignoto exponunt gratuito, & cibum & nidum, sed eminus à serie statiuarum suarum. Quoniam aliàs non adeò iam sunt ciuiles, quippe qui fœminas suas ab hospite, amico etiam & conuiua quantumcunque gratioso, conspici nequaquam licitum

Magistratus reuerentia.

Hospitalitas.

habent, tenentq; miseras, caveis suis abditioribus reclusas, & nedum conuiuiorum sed Synagogarum quoq; & omnis consuetudinis forensis penitus expertes, laborib. etiam omnib. sartorijs & sutorijs reiectis in eas, sed neutiquam tamen inuitas. At ipsi interim non fiunt contenti coniugijs earum, singuli singulis, more hominum prisco, in hoc se iactitantes, itidem & lege sua suadente vxores vnicuiq; quaternas, & in singulas earum pellices denas. Et quo perfectiores præstent se viros, non diuitias quærunt sponsarum, nec species earum corporales, copulanturq; eis, minimè à se antea in facie visis, sed animis dũtaxat moribusque earum exploratis, & non dedignantur in coniugia ancillas quoq; suas captiuas, ac emptitias. Vnde habet eas in matrimonijs constantes, morigeras, inuicem cõcordes, & pellicib. suis in gratiam maritalem æquanimes, item pudicas, vt inauditum sit penitus in eis adulterij crimen, capitale alioqui, & nece expiandum illico. Et præterea, cùm intelligant barbari illi, nihil salubrius esse gentibus virtute & disciplina militari, in arduitateque consistere virtutem: Ideo molliciem & voluptates auertendo asperitati vitæ, nec non equitatui ob rem bellicam studẽt ex infantia, & iam inde ab incunabulis gestantur inequitando, nec desuescunt equitare vel decrepiti. Vehiculi verò vsum veteli quoque vel valetudinarij detestantur molliciem deuitando & parcendo equis. Parci enim sunt equorum, adeò quod Baro etiam eorum, equitet intra patriam solus, qui foris centenis concomitatur equitibus suis peculiaribus. Et mulier apud illos etiam primaria, & vel Cæsaris necessaria regiam accessura, non verecundatur caueæ suæ obturatæ reclusa, auro vel gemmis intro nitens, boue vehi vno, aut propter plaustri grossiciem duobus. Equum autem vel deterrimum iungi vehiculo, nefas est & religio cuilibet eorum, millenos etiam in equitijs suis habenti equos. Est autem vita hominum illorum tetrica, sic & austera vulgo eorum communis, at non Principib. Quoniam Principes Scytharum in publica populorum suorum frugalitate ipsi lautius interim viuunt. Vt Precopensis modernus Cæsar, negotio bellico in filios nũc reiecto, ipse propensius voluptatibus intendit, in topiarijs mulierum suarum, intra viridarium quoddam,

Polygamia.

Adulteria inaudita.

Fœminæ bobus vehuntur.

Vita Principum.

amœnitate loci, nec non ædificatu, cultu, herbarumque ac arbo-
rum varietate, & quincunciali earum situ elegans. Quo quidem
in Paradiso suo, hospites etiam exceptat ille, conuiuijs opipa-
ris, licet ipse quidem velut fastidio & contemptu diuitiarum
ligneis & fictilibus vescens ex vasculis, attamen auratis inni-
tens puluinarijs, & cubitis & pedibus ad argenteamq; discum-
bens mensam, aureis & gemmatis oneratam phialis & varijs
lasciuiens dapibus, nec nõ melodijs fidium, cymbalorum, Cro-
talorum, Psalmorum, alijsq; nugis ostentans delicias suas, libe-
riusq; licere sibi ea præsumens in publica populi continentia.

Populi.

Agunt verò populi Tartarici continenter auscultantes Sa-
cræ Scripturæ dicenti; Vinum non bibetis, domum non ædi-
ficabitis, sementem non seretis, vineas non plantabitis. Sed
in tabernaculis habitabitis, vt viuatis diebus multis super
faciem terræ. Sic ergo viuunt illi super faciem terræ diebus
multis liberi, immunes, & ab vltimo sui excidio tuti semper.
Dum delicijs contemptis, nihil fixum expugnationique ob-
noxium possidentes, tota ipsorum quocunque migrent co-
mitetur eos substantia. Quam ideo fugitiuarij ipsi conditant
sibi vniuersam in mobilibus, in mouentibus sese pecoribus ac
etiam seruis.

Quanquam verò habeāt Precopenses pecora se penes, copiosè
pullulantia, seruos autem aliunde captiuos, eo tamē altero facul-
tatum suarū genere plus fortunati sunt. Non habent enim peco-
ra tot, quot mancipia, nam hæc externis quoq; largiuntur pro-
uincijs. Siquidem aduētant eis naues crebræ ex vlteriori Ponto,
& Asia, portātes arma, vestes, equos, & soluuntur ab eis oneratæ
semper mancipijs. Quoniam omnia illorum emporia ac telo-
nea, celebria sunt solo eo mercium genere, quod etiam ad manus
est eis semper, & mercatui, & pignori & dono, ac vnusquisque
eorum equi saltem ascensor, etiam cum nullum actu habeat
mancipium, potentia tamen, certò semper copiam peculij e-
ius habere se præsumens, promittit in contractibus credito-
ri cuilibet numeraturum se ad certum diem pro vestibus, ar-
mis, & equis viuacioribus, viuaces etiam, verùm non equos,
sed homines, eosque sanguinis nostri. Et statur huiusmodi pro-
missis

Mercimonia mancipiorum.

missis eorum securè, perinde ac si in viuarijs, & cortibus suis
reclusos semper habeant illi homines nostros. Vnde Iudæus
quidam ibi in Taurica ad portam eius, vnicam illam, teloneo
præsidens & innumeram semper hominum nostrorum ca-
ptiuorum multitudinem importari illuc cernens, quærebat
ex nobis vtrum adhuc homines in regionibus nostris supersint,
nec ne, & vnde hic tantæ mortalium copiæ. Est autem id i-
psum facultatum genus latrunculis illis in promptu semper, ne-
dum in commercium quodlibet ad exteros, sed domi, etiam, &
sæuitiæ eorum perferendæ & ludicris.

Captiuorum conditio.

Crebri enim ibi ex miseris ipsis viri robustiores, si non ca-
strantur, auribus tamen & naribus mutilantur, genis & fronti-
bus cauteriantur, pedicisque & neruis compediti angariantur,
interdiu laboribus, noctu carceribus, prętenuique fouentur cibo
morticinæ, eiusque putridæ, vermibus scaturientis, canibus et-
iam abhorrendæ carnis.

Fœminæ.

Fœminæ verò teneriores in lasciuijs habentur, & quædā con-
uiuijs etiam adhibitantur hilarandis, psaltui, fidicinatui, gesticu-
latuiq; artificiosè edoctæ. Quæ liberali forma ex nobiliore gētis
nostrę sanguine raptę, adducantur Thalasio & paradisicolæ illi.
Itē & alia spectanda aguntur ibi cum eo hominū genere. Quan-
do videlicet venum producuntur, miserabiles ipsi, in frequen-
tius ducuntur forum, seriatim, velut grues in auolatu digesti
& decimatim collis concatenati, venundanturque decadibus
integris sub manu & voce licitatoris, qui auctionando, enun-
ciat vociferans, noua esse mancipia ipsa, rudia, non callida, re-
cens capta, ex populo regio, non Moscouitico. Nam Moscho-
rum genus, ut dolosum & fallax, ita vile habetur illic in man-
cipijs. Taxatur autem sagacius hoc mercimonij genus in Tau-
rica, careque emitur per mercatores externos, venundandum
ab eis pluris, vlterioribus, atrioribusque, Sarracenis, Persis,
Indis, Arabibus, Syris, & Assyrijs. Quilibet namque illorum, a-
uide appetunt captiuas hinc in coniugia, citra tamen vim
tunc & iniuriam, sed iuxta normam perscriptam desuper à
Domino Deuter. 21. Quoniam & imperatori Turcarum mo-
derno, vxor apud eum gratiosior primogeniti eius post eum

Solymani vxor mater Amuratis 3.

imperaturi genitrix rapta est ex prouincia nostra. Atque Precopensis Sapkirei, procreatus ex Christiana, & in coniugio habet nunc Christianam. Et omnes tyrannorum illorum ministri, spadones, scribæ, cæterique artifices, & milites præcipui Ianiczari, qui jam inde à pueritia arte & disciplina militari instruuntur, & ex quibus tandem Duces leguntur & Barones, de nostro Christiano sanguine fiunt. Et proinde quando emuntur ibi mancipia, inspectantur tunc eorum, ne dum promptiora membra, atque dentes, ne rari sint neu decolores, verùm abditiores etiam perscrutantur corporis partes. Et vbi quis deprehenditur næuus, tuber, cicatrix vel aliud latens vitium seu defectus, sequitur tum redhibitio. Atque in tanto etiam indagatu ementium, adstruunt nihilominus eis imposturam, sistendo illecebras vafri proxenetæ & mangones. Quos enim habitiores in gregibus captiuorum nanciscuntur, pusiones, & puellas, non eos vulgo producunt, sed lautius ad inducendam saginam curatos, redimitos serico, fucatos pigmentis, purpurisso stibioque, ad alliciendum quo pluris emantur. Nam interdum ibi pensitantur auro & ponderibus suis, emuntur formosiores, & illibatæ sanguinis nostri puellæ. Atque illico etiam vbi emuntur, reuenditantur identidem mancipia formosa, accuratius mangonizata aucto precio aut vsura momenti vllius lucri facta. Aguntur hæc & in cæteris peninsulæ illius vrbibus, in Caffa verò præcipuè. Contigitque ibi quod globi miserorum illorum coemptorum aguntur ex mercatu ad naues rectà. Est enim contingens portum freti oportuniorem, situ suo insatiabilis illa & nefanda, nō vrbs sed vorago sanguinis nostri. Vbi igitur migratores illi ad conscensum nauium in littore consistentes viderent dolori esse, vicem suam nobis inspectantibus: Vnus tūc eorum notus & conterraneus mihi velut interpellatus, contractiore vultu nostro, respondens pro comitiua & me intuens; Non est iam inquit frater dilecte, quod doleatis extorribus nobis peregrinantibus ita: quamuis enim acerbū hoc & triste carpamus iter, relicto dulci patrio solo, migrantes eò, vnde nunquam redituri sumus: & quam-

Captiui ad Lituanos oratio.

& quamuis quanto longius à finibus patriæ abducimur, tanto maiori in dies natiui soli flagremus desiderio: æquiori tamen iam sors ea ineuitata ferenda est nobis animo. quandoquidem non soli & non pauci simul gregales comitesque sumus, & cùm haud optatiore statu, cæteros remanere hic in Taurica videamus, consortes nostros, stigmaticos istos, notis compunctos, oris etiam deformatos specie; atque domi non lętiorem itidem experti sumus vsu venisse exitum, necessariis nostris, quos vidimus illic, obtrucidari, detruncari, auulsaque eorum à corporibus membra & capita, iactari, corda quoq; in ignem spargi trementia, & pulmones exectos, dum exenteratis aluis illorum, tepidisque ex intestinis, raptaret hostis trùculētus exta haruspicijs, felles & biles vnguentis. Quanquam autem & nobis præstitisset multo, si illa ac etiam alia quantumcunque crudeliora, vnà & semel perpessi occubuissemus apud lares manesque pater nos, à cultu religionis & à sepulchris maiorum non abstracti, corporibusq; nostris felicioribus multo quàm nunc, etiamsi trunca iam & euiscerata discerpta fuissent & deuorata illic à bestijs: sed quia inuidet nobis illud, prolixioribus his reseruans nos ludibrijs fatum insolens, cui parendum est, & iniussu eius non secedendum, iam minimè in rem nostram & anxietas hæc, & commiseratio vestra, quin potiùs nobismet ipsis cauendum est, ne idem quoque vos maneat exitus, ne scilicet asportatrices has conscendatis etiam aliquando naues, & ne tota denique gens nostra, dispereuntibus ita crebrius indies alumnis suis intercidat. Id quod summopere sanè metuendum est, si eisdem quibus nunc estis, perseuerauertis diutius esse moribus vestris perniciosissimis, trahentibus vos iugiter in exitium. Si itaque est tibi quicquam aut charitatis in patriam, aut fidei in Principem, aut saltem in Deum religionis: tuum quoque debet esse, eam periculi imminentiam, vt nunc perspectis hîc hominum conditionibus deprehendisti, deregere Principi, & quorum deniq; interest, quod vt sedulò facias, si non aliud, at religionis saltem ipsius Dei moueat te amor, per quem adiurando te miseri nos affectum patriæ & libertatis nunc tandem expertes obtestamur vt saltem hoc vltimum à nobis pignus amoris desiderata haberet patria. Hæc ille perloquens, & graue

Haruspicia.

ſuſpirans,tractus eſt in nauem, conſcendente decade ſua, catenata ſolida, & ſubducta in altum claſſe diſparuit, relicto ſic nobis elogio.

Finis Fragminis primi.

Quidam ad Lectorem.

In ſequentibus hunc tomis, nihil aliud Michalo, quàm de corruptis gentis ſuæ moribus, quibus nullus ſit pernicioſior, primoq́ repellendus hoſtis, queritur, quos emendatos eſſe & optat & regi rationes emendandi oſtendit. Verùm nos omiſsis eiuſmodi querelis, quæ de nulla non alia etiam gente eſſe poſsint, ea ſaltem quæ ad magiſtram vitæ hiſtoriam pertinent, cognoſcamus.

EPITOME FRAGMINIS ſecundi.

MOSCI & Tartari, longè ſunt Lituanis inferiores viribus: ſed ſuperiores induſtria, frugalitate, temperantia, fortitudine, cæteriſque virtutibus, quibus regna firma conſiſtunt. afferunt Tartaris hæ virtutes iſta commoda vt gaudeant copia peculij noſtri abacti, & ſtatu temporum ſic exigente, placentur annuis muneribus à S.Maieſtate veſtra, amici ſcilicet fœderati, cum quibus antea quoque ſemper fuerunt Lituanis fœdera. Iidem in equitatu ſunt aſsidui, abſque curribus bella gerunt, equis peregrinis abundant, vrbibus quas tutentur carent. Moſci quolibet vere ex Orda Tartarica Nohaienſi, permutatione veſtium, & rerum aliarum vilium, multa millia equorum bello aptiſsimorum accipiunt. Turcæ Thraces immittunt nobis magno pretio equos partus vltimi, ſenes, laboribus exhauſtos, morbis occultis obnoxios: valen-

valentes verò, aut ipſa arma vendere Chriſtianis, religio ipſis eſt ac ſcelus. at maiores noſtri contenti erant domi ſuæ natis cantherijs: parati ſemper ad bellum cum lanceis, clypeis, loricis & refertis farreculeis. Heroidæ Lituanicæ vel templum vel conuiuium acceſſuræ, ſenis vel octenis eiuſdem coloris pilentis, id eſt, rhedis penſilibus vehuntur: totidemque homines loris vinctos Scytha trahens, euadit impunè. at Tartari equorum ditiſsimi, ne Principis quidem ſuæ vehiculo iungi patiuntur equũ. Turcæ aliiq́; Saraceni acceſſuri die quolibet quinquies in fanum ad orandum, excalceant ſe lauantq́; frigida, etiam pudenda membra. iidem atque Tartari, Moſcouitæ, Liuones, Pruteni, conſulentes parſimoniæ iugiter retinent vniuſmodi veſtitus, quos nos & pretioſos & varios habemus.

Tartari tunicas habent abſque plicis & rugis longas, equitanti dimicantique commodas, leues & pileos albos acutos non ad faſtum paratos, quorum eminentia atque nitore in agminibus, licet minimè galeati eſſe ſoleant, apparent illuſtriores, & hoſtibus formidandi. quas technas Moſci quoque imitantur. hi verò ex ouili lana fiunt, & ſæpè abluti diu durant, vno emti groſſo.

Etſi Moſci ſoli, Sobolis aliarumq́; ferarum genere abundent: tamen vulgò Sobolos pretioſos non ferunt. Sed miſſos in Lituaniam, molles mollibus, aurum pro eis auferunt: geſtantque in lacinijs galerorum ſuorum cilicinorum laminas aureas, & gemmas pretioſas. quibus nec humor, nec ſol, nec tinea, vt Sobolis, nocet.

Finis Fragminis ſecundi.

EPITOME FRAGMINIS libri tertij.

AROMATIS adeò abſtinēt, vt & in epulis paſchalibus contenti ſint his condimentis, ſale lutulento, ſynapi, allio, cæpis, ſuæque telluris fructibus, non ſolùm vulgus, verùm etiam optimates, & ſummus dux illorum, arcium noſtrarum ereptor, quas iam 73. enumerat iactanter.

In menſa Principis conuiuiali, inter aurea vaſa & vernaculas dapes, nonnihil quidem piperis, non tamen cocti in trullis ſeorſum apponitur, ſed à nemine attingitur. at Lituani opiparis & exoticis veſcuntur cibis, vinum varij generis bibunt. vnde morbi varij. cæterùm Moſci, Tartari & Turcæ, licet regionum viniferarum poſſeſſores, tamen vinum non bibũt, ſed Chriſtianis venditum, neruos belli pro eo comparant. perſuaſi ſe Deo præſtare obſequium, ſi quouis modo extinguãt ſanguinem Chriſtianum.

Aqua amara.

Tartari, Precopenſes itidem aromata auerſantur, viuuntque potu lactis & aquæ putealis, quæ in ambitu Tauricæ campeſtri, rarò inuenitur non amara, clara autem rarius, niſi in viſceribus terræ, profundiſsimè quæſita. Progenitores noſtri cibos potusq; peregrinos vitabant. Sobrij & frugales, omnem ſuam gloriam in re militari, voluptatem in armis, equis, famulis numeroſis, & qualibus Mars gaudet, duris ſtrenuiſque ponebant, & cùm exteras gentes arcerent, ſua à mari vno ad alterum prolatarent, vocabantur ab hoſtibus Chorobra Litvva, i. ferox Lituania. Nullum eſt in oppidis Lituanicis opificium adeò frequens, vt coquendæ ex ſiligine cereuiſiæ, & aquæ ardentis. Sequuntur hæ potiones in bellum euntes, & ad ſacrificia Miſſalia confluentes. quibus homines domi aſſueti, ſimulatque inſolitum ſibi aquæ potum in militia attingunt, torminibus & dyſenteria pereunt. Ruſtici omiſſa agricolatione, in cauponas conueniunt. Vbi dies & no-

& noctes pergręcantur, vrſis etiam arte cicuratis, vt potantes ſua delectent ad cantum vtricularij ſaltatione. Vnde fit vt facultatibus conſumtis, fames ſequatur homines, ad furta & latrocinia conuertantur, adeò vt in vnaquaque Lituanica regione, intra vnum menſem, plures propter hæc facinora capite plectantur, quàm centum & ducentis annis per omnes Tartarorum & Moſcorum ebrietatem vetantium prouincias. Certè apud Tartaros, qui modò vinum guſtauerit, is & octoginta fuſtuarijs ictibus percutitur, & totidem nummis multatur. In Moſcouia verò nuſquam eſt taberna potatoria. quòd ſi apud aliquem patremfamiliâs vel gutta ſyceræ deprehendatur: huius tota domus diruitur, fortunæ confiſcantur, familia atque vicini eiuſdem vicus vapulant: ipſemet verò in perpetuum carcerem detruditur. In viciniam ideò ſæuitur, quòd ſit eo infecta contagio, & nefandi conſcia criminis. Noſtros verò, non quidem magiſtratus, ſed ipſa intemperies perdit potatores, aut mutua arma inter potandum enata. dies ab aquę ardentis potu inchoatur. vinũ vinũ adhuc in lectis clamitantes. bibitur deinde idem virus à viris, fœminis, iuuenibus in plateis, foris, ſecus vias, quo infecti nihil poſt agere poſſunt, quàm dormire, ac qui huic malo ſemel aſſuefit, in eo creſcit potandi continenter cupiditas. Nec Judæi nec Saraceni quenquam è ſuo populo patiuntur perire egeſtate, tanta inter illos charitas viget: nec quiſquam Saracenus cibarii ſui edere vllum fruſtum audet, niſi id prius comminutum & commiſtum fuerit, vt vnicuique præſentium cibus cedat eadem quantitate.

Pœna vinipotorum.

Bibacitas Lituanorũ.

Abſtinentibus autem ebrietate Moſcis, oppida illorum celebria ſunt varijs & aſsiduis artificibus, qui mittendo nobis crateres ligneos, & baculos ad fulciendum gradum infirmis, ſenibus ebriis, ephippia, frameas, phaleras & diuerſa arma, auro nos ſpoliant.

Seruitus Moſcorum.

Antea Moſcouitæ in eiuſmodi ſeruitute Tartarorum Zauolhenſium fuerunt, vt dux illorum inter cætera ſeruitia vnicuique Cæſaris legato, & cenſus exactori quotannis in Moſcouiam venienti, prodiret obuiam extra oppidum. & tenens manu ſua equi eius habenas, pedes equitem ad regiam deducebat. Sedenteque legato in ſolio Ducali, ipſe genibus flexis legationem au-

diebat. Ideò & hodie Zauolhenses & ab his orti Precopenses ducem Moscorum appellant suum cholop,i. rusticum. Sed præter causam. Nam se suosque ab hac tyrannide Iohannes auus huius Iohannis Basilii,qui hodie rerum gubernacula tenet,redacto populo ad sobrietatem cauponisque vbique interdictis vindicauit. quin subiectis sibi Rezani, Tvver, Susdal, Volodovv alijsq; finitimis Comitatibus ditionem suam protulit. idem etiam, Casimiro rege Poloniæ & Duce Lituaniæ in Prussia contra Cruciferos pro regni finibus pugnante, populoque nostro in luxum prolapso, ademit suoque adiunxit patrimonio Lituanicas prouincias Nouohrod, Pskovv, Sievvier,& alia,heroum sanctorum catalogo à suis adscriptus, liberator & auctor patriæ.nam & metropolim suam, arce lateritia, & regiam lapidibus arte Phidiaca sculptis, inauratis quibusdam eius sacellorum cacuminibus decorauit. Sic & genitus ab eo Basilius eadem vsus sobrietate atque disciplina morum, anni millesimi quingentesimi decimiquarti vltima Iulii ademtam nobis perfidia Michaelis Hlinscij arcem & prouinciam Smolensco, addidit suo patrimonio. Vnde Moscvvam metropolim suam auxit, condito in ea vico Nalevvki, opera mercenariorum nostrorum militum indito ei in opprobrium gentis nostræ ebriosæ cognomine. Naley enim Infunde significat. Similiter huius natus qui nunc regnat,etsi arcem vnam ad nos amisit: tamen interea intra regionis nostræ fines tres arces condidit, Sebesz, Velisz, Zavvlocz. nulla re cedit Tartaris, quorum olim seruus fuit, ita suos habet sobrios: tueturque libertatem non panno molli, nec auro splendido, sed ferro: tenetq; gentes suas in armis, munit arces perpetuis præsidijs, pacem precariam non curat, vim vi repellit, continentiam Tartaricam continentia populi sui, sobrietatem sobrietate æquat, artem arte Vitoudum heroem nostrum imitatus elidit.

Moscus Lituanis multa adimit.

EPI-

EPITOME FRAGMINIS Quarti.

IVSTICIA quoque præstant nobis Tartari. nam reddunt vnicuique statim quod ipsius est. apud nos verò capit Iudex decimam partem rei iudicatæ, ab actore innocente, quæ iudicij merces appellatur Peressud. quæ ilico in tribunali soluenda est. Cùm autem de minima fundi agitur particula, non decima datur, sed licet non fuerit tanti pretij res iudicata, centum grossi; quorum vnus duos cruciatos nummos Germanicos valet, cum dimidia cruciati parte. maioris verò decimam capit semper, summæ bonorum totius, quantacunque deducta fuerit in litem.

Ratio iudiciorum Lituanicorũ.

Ex iniuriarum autem personalium & violentiarum vtcunque insimulatarum causis, capit à reo ratione multæ, tantum quantum adiudicat actori. adiudicat autem propter tanta sua lucra actori, apertè etiam calumnianti fauens, pro offensione eius qualicunque, mari sexagenas grossorum vicenas, fœminæ quadragenas, pro damnis verò realibus quicquid calumniator peierans asseruerit, centenas & millenas, etiamsi ne vnam quidem sexagenam valere appareat tota eius substantia. Et pro homicidio, non iuxta legem diuinam vt sanguis sanguine vindicetur, sententia fertur, sed pecuniaria fit, cum decimis magistratus. Quocirca frequentia hîc committuntur parricidia. Et licet actor ingenuus in causis iniuriarum victoria potitus, placetur à reo mollibus verbis: at non iudex. is enim semper pecunias haurit, ab hoc multitias, ab illo decimarias.

Capit & decimas à pragmaticis sanctionibus & transactionibus. In criminalibus verò causis, non decimam sed totum capit, quicquid furtiuum aut latroni ademtum deprehenditur penes aliquem, qui eius prouentus appellatur Litze. Quando autem res ipsa furtiua penes furem seu euictorem eius, portanda est ad alium iudicem: valorem eius integrum capit prior iudex. ita vt necessum sit apud nos repetenti rem suam surreptam, impendere in magistratus plusquam res ipsa valeat: quapropter multi id cernentes sua iumenta furtim abacta, aut vi erepta, non audent litem propter ea intentare. Fur etiam in recenti crimine captus, non à magistratu loci illius in quo deliquit aut captus est iudicatur, sed per multa viarum discrimina, ducitur iudicandus, ad suum dominum, interdum ad talem in cuius domum furta inferebat. quamobrem securè furta committuntur. At apud vicinos nostros Tartaros & Moscos, iurisdictio in omnes baronum & nobilium subditos, tam in ciuilibus quàm criminalibus causis, non priuato cuiquam, sed publico ordinarioque competit magistratui, eidemque sobrio, & simul cum aliis habitanti. nostri autem & singuli seorsim, & bibentes id agunt, remotis arbitris & testibus, vbi quiduis patrare licet. Capit etiam præses apud nos præter scelus, 12. grossos à iumento, quod quis rapit, & appellans erraticum, trahit illud ad stabulum curiæ. Sic & ab homine etiam immeritò in carcerem detruso, totidem exigit grossos. prætendens ea stipendia iure sibi, & carceris & stabuli ratione deberi. Famulus quoque iudicis executor sententiæ, capit decimam rei iudicatæ partem. quin etiam citra iudiciarium strepitum, accipit decimam debiti crediti, seu depositi, quantumcunque liquidi, etiamsi minimè eat inficias. Et Notarius decimam pene pro litteris diffinitiuis, ac pro qualibet opera sua exigit aliquid: pro solo citationis sigillo ad causam unius grossi, quatuor. & quò carius omnia vendantur, necesse est citationem geminam, eamque sigillatam & manu protonotarii subscriptam esse, quod interdum antequam fit, notario in aliis occupato, elabitur non citatus reus, vt eorum natura est fugere. Capit item alius iudicis apparitor Wisz. diem reo dicturus, in causa vel minima, siquidem Palatini fuerit, grossos quinquaginta, si vicarii eius, 30. si regius, vel se eum simulat, centum. Capit tantundem alter, id est, 100. vel 50. vel minimum 30. isque Deczki dicitur, qui reum accersit & ad causam cum citatione ducit. item satelles tantundem rapit, qui à contestata lite, ad testes sistēdum examinandumúe, aut ad agrum pratumúe ab aliena pecude proculcatum aut depastum, seu ad aliud minus damnum videndum delegatur. Si pauper tantam pecuniam non habuerit, iumentis spoliatur. Iniquum & hoc, quod pauper aliquem è magnatibus citaturus, non inuenit tum vel maximo præmio apparitorem. Nec hoc minus iniquum, quòd vicinus meus potentior eiusdem mecum pagi hæres, alterius sit fori: nec tam facilè ut ego, citatur. Et quòd appellationis remedium sublatum sit nobis, enormi pœna apposita, vt est in stat. Lit. dist. 6. art. 1. Prohibita etiam contra potentes Vadia, quæ tenuibus sunt arma & quasi scuta ad protegendum. Adhoc quicunque in testimonium nominantur, quibuscunque in causis, præterquam in limitaribus, iniurati fidem plenè faciunt, solo quæstu falso testificandi viuentes. Librum publicum ad referendas in eum venditiones & alia præter priuatas schedas, non habemus. Reus, etiamsi manifestus fuerit rerum alienarum raptor atq; violator, non tamen ante ad iudicium accersitur, quam post menstruum à citatione spatium. Adhæc dum iumentum quod 50. vel 100. grossis valeat, mihi eripitur, summa agriculturæ opportunitate, ego raptorem citare in iudicium nequeo, donec prius citaturo eum satelliti soluero id integrum quod raptum valet, cùm deinceps non solum solutio expensarum me non sequatur sed nec reum de re ablata in iudicium trahere, nisi post menstrua quædam interualla liceat. Itaq; iniuria affectus aut totum raptori permittit, aut vi vel fraude par refert.

Tempore promulgationis legum Lituanicarum bos valebat 50. grossis, vacca triginta. quæ pretia nunc magis creuerunt. At in alijs regis Poloniæ ditionibus, nec tantæ induciæ patent reo, *Forum Polonicum.* nec sumptus tanti ad citandum requiruntur. Sed apparitor conducitur ad citandum reum dimidio grosi. & diploma regium, quo quis citatur, absque chirographis protonotariorum valet.

nec adeò magno venit pretio, imò gratis dari iubetur edicto regis Sigismundi in Stat. Polonicis Piotrcouiensibus anno Domini 1511. & iudex à re iudicata etiam maxima non decima parte illius, sed duobus vel ad summum quatuor contentus fit grossis nostris minoribus, qui valent 8. cruciatos Germanicos. apud nos decimarum rei iudicatæ ter geminarum causa, Iudex suæ causæ fit iudex: & velut hamo escam habente captus, trahitur semper ad condemnandum, obscuris etiam partium iuribus. Etiam Ethnicorum leges prohibent mercedem iustitiæ. quæ ad nos immigrauit ante pauca lustra, ex ambigua consuetudine, opera procerum primorum, leges vsibus suis accommodantium, quibus vigentibus nemini licet possidere quidquam quod non obnoxium sit magistratui. verbi gratia: Cùm aliquis aut mihi infensus, aut iudici fauens, commodumq; procurans, pecuniam meam rapit, seu mutuum depositumúe creditum retinet, aut fundum occupat meum: ego nihil horum recuperare possum ab eo, donec prius dedero iudici & familiaribus eius decimas, & alios prouentus amplos, in quos totam pecuniam meam breui abire necessum est, si iterum semel vel bis idipsum negocii probus ille iudicis amicus mihi palam facessiuerit. vbi verò furto, aut vi palliata, iudicis emissarius aurum, argentum aliaúe mea surripit, hæc deprehensa transeunt ad præsidem. Ecce iustitiam Serenissime Princeps in patrimonio tuo, reddentem vnicuiq; quod suum est, en iura sancta.

Iudices tantum duo.

Tametsi verò duo ex optimatum numero Palatini in omni Lituania fungantur iudicum munere, locis non admodum disiuncti inter se, verùm hi qui sufficere possunt, vt tam numerosi populi & tantarum prouinciarum lites diiudicent? præsertim cùm iisdem curæ sit respub. vt vocentur voiuodæ, id est, belli duces. quo fit vt occupati multitudine & publicorum & priuatorum negotiorum, diebus festis, nempe cùm sunt liberiores à negotijs, de litibus cognoscant. Sed id etiam mali accidit, quòd non habeant certis locis tribunalia. Sæpe sunt 50. amplius milliaria quærendi iustitiæ consequendæ causa, ab affecto iniuria. eunt miseri homines à finibus Samagitiæ & Liuoniæ, vsque ad terminos Masouiæ & Moscouiæ, persequentes

iudicem

iudicem ordinarium. Adhoc habemus quotannis 40. dies recolendæ dominicæ passioni, ieiunio, orationique dicatos. quos litibus attentius prosequendis transigimus. Habent ij Voiuodæ suos vicarios, qui itidem curato bene corpore, pro tribunali sedere inter conuiuiorum strepitus solent parum gnari iurisprudentiæ, sed in suo Pereslud emulgendo accurati. at Moscouitæ gloriantur se à nobis leges sumpsisse Vitovvdinas, quas nos iam contemsimus, à Tartaris verò arma, vestes, & rationem bellandi absque curribus, exoticis cibariis & potionibus.

EPITOME FRAGMINIS Quinti.

MOSCOVITÆ irati imprecātur alicui suorum, vt fiat Romanæ siue Polonicæ religionis. adeò eam exosam habent. Gymnasijs literariis, dolendum, caremus. literas Moscouiticas nihil antiquitatis cōplectentes, nullam ad virtutem efficaciā habentes ediscimus, cùm idioma Ruthenum alienum sit à nobis Lituanis, hoc est, Italianis, Italico sanguine oriundis.

Lituani ab Italis orti.

Quod ita esse liquet ex sermone nostro semilatino, & ex ritibus Romanorum vetustis, qui non ita pridem desiere apud nos, videlicet excrematis humanis cadaueribus, auguriis, auspicijs, alijsque superstitionibus, adhuc in quibusdam locis durantibus maximè cultu Æsculapij, qui sub eadem, qua olim Romam ab Epidauro commigrauerat, serpentis specie colitur, & in veneratione habetur. coluntur & sacri penates, mares, lares, lemures, montes, specus, lacus, luci. Sed nec admodum diu sacer ille perpetuusq;, qui cremandis victimis Romanorum Hebreorumq; more fouebatur, extinctus est per baptismatis vndam vgnis, id est, ignis. Etenim & ignis, & vnda, aer, sol, mensis, dies, noctis, ros, aurora, deus, vir, deuir, i.e. leuir, nepotis, neptis, tu, tuus,

Verba Lituanica.

meus,ſuus,leuis,tenuis,viuus,iuuenis,vetuſtus,ſenis,oculus, auris, naſus,dentes,gentes,ſta,ſede,verte,inuerte,peruerte, aratum, occatum,ſatum,ſemen,lens,linum,canapum,auena,pecus,ouis, anguis, anſa,corbis, axis,rota, iugum,pondus, culeus, callis,cur, nunc, tractus, intractus,pertractus, extractus, merctus, immerctus, ſutus, inſutus, verſus, inuerſus, peruerſus, primus, vnus, duo, tres, quatuor, quinque, ſex, ſeptem, & pleraque alia, idem ſignificant Lituano ſermone quod & Latino. Deuenerant verò in hæc loca maiores noſtri, milites & ciues Romani, miſsi olim in colonias, ad arcendum à ſuis finibus gentes Scythicas. ſeu vt certior fert opinio, ſub C.Iulio Cæſare appulſi, Oceani aduerſis procellis. Nempe cùm is Cæſar, vt ſcribit Luc.Florus, victis Germanis & in Gallia cæſis, Rhenum proxima parte Germaniæ domita ſuperans,ac deinde Oceano in Britanniam diſiecta tempeſtatibus claſſe,parum proſperè nauigaret, delatæ enim naues maiorum noſtrorum ad litus, vbi nunc eſt arx Samagitiæ Ploteli,credũtur egreſsi in terram. Quin & noſtro tempore peruenerunt naues quædam tranſmarinorum in illud idem litus. Vbi noſtri progenitores laborum & periculorum maris pertæſi, & captiuis tam viris quam fœminis onuſti,cœpere in tabernaculis ad focos, more militari, adhuc in Samagitia durante, vitam degere. vnde vlterius progreſsi,ſubegerunt vicinos populos Iaczuingos,deinde Roxolanos ſeu Ruthenos,quib. tum vt Moſcis dominabantur Tartari Zauolhenſes: & ſingulis Ruthenorum arcibus præſidebant ij,qui appellabantur Baſskaki, è quibus exacti ſunt à parentibus noſtris Italis,qui poſtea Litali,deinde Lituani appellati ſunt. Tum innata fortitudine,populis Ruthenicis,regionibus arcibuſq; è Tartarica atq; Baskakorum ſeruitute ereptis, ditionem ſuam à mari Samagitico, quod Balteum dicitur,ad pontum Euxinum vbi oſtia Boryſthenis,& ad fines Valachiæ,alterius Romanorum coloniæ, & terras Voliniæ, Podoliæ, Kijouiæ, Sievvier, atque campeſtres regiones vſq; ad terminos Tauricæ,ac Tovvani traiectũ Boryſthenis, omnia occupanpando, & illinc aquilonem verſus ad vltimam & proximam metropoli Moſcouiæ arcem Mozaiſco,ipſa quidem excluſa,ſed Wiazmam,Dorohobuſz,Biela, Toropetz,Luki, Pskovv,Nouihorod,

horod, omnibuſque citerioribus arcibus & prouincijs incluſis protulerunt. poſtmodum amplificata ſic virtute militari ditione ſua,diadema quoque cum nomine regio obtinuerant Principi ſuo Mindavvgo, ſacri baptiſmatis charactere inſignito. Sed extincto illo rege, etiam nomen regium atque Chriſtianum interierat, donec rurſum vicina nobis & Chriſtiana gens Polona, ad ſacrum baptiſma & regale faſtigium anno Chriſti 1386. inuitaret feliciter hic dominantem proauum Sacræ Maieſtatis veſtræ,diuũ Wladislauum,Lituanicè Iagelonem nuncupatum, quò virtus duarum gentium confinium conſociata fortior foret in reprimendo communi Chriſtiani nominis hoſte. Quam *Iudæi.* in regionem confluxit ex alijs prouincijs omnium peſsima gens Iudaica, iam per omnia Podoliæ, Voliniæ & alia fertiliora oppida aucta; perfida, callida, calumniatrix, quæ noſtras merces, monetas,Syngrapha,Sigilla adulterat,in omnibus emporiis victum Chriſtianis præripit, nullam artem præter impoſturas & calumnias exercet: ex progenie Chaldæorum natio peſsima,vt tradunt ſacræ literæ,adultera,peccatrix, infidelis,nequam,peruerſa.

EPITOME FRAGMINIS Sexti.

Serui Lituanici.

PRÆSTANT nobis Tartari non solum frugalitate & prudẽtia, verùm etiam dilectione proximi. conseruant enim societatem inter se & beneficentiam. seruorum quoq; iustam habent rationem, quos non nisi alienigenas habent. & licet aut bello aut pretio quæsitos, tamen vltra septennium non retinent. iubente id Scriptura Sacra Exod. 21. at nos nec bello nec pretio acquisitos, nec exteros, sed nostræ gentis & religionis, orphanos, egenos, coniugijs ancillarum irretitos, tenemus in seruitute perpetua. abutimurq; authoritate in eos nostra, dum eos cruciamus, mutilamus, necamus absq; iudicio legitimo, ob quamcumcunq; suspicationem. Contra apud Tartaros & Moscos nulli magistratui licet necare hominẽ, licet in crimine manifesto, præterquam metropolitanis iudicibus: idq; in metropoli. at apud nos per omnes vicos, villas, sententia vulgo fertur in homines. adhæc ex solis saltem subditis nostris oppidanis inquilinis, aratoribus pauperrimis, stipendia in defensionẽ reipub. exigimus, dominis fundorum prętéritis, cùm tamen ij plura percipiant ex suis latifundiis, agricolationibus, pratis, pascuis, hortis, oleribus, pomarijs, syluis, nemoribus, melle, venatione, cauponis, officinis, mercatibus, teloneis, naulis, portorijs, lacubus, fluminibus, stagnis, piscinis, molendinis, pecorum gregibus, seruorum ancillarumq; laboribus, magis autem procederet bellica expeditio & tributum in eam, quod fit viritim, si inchoata fundorum agrorumq; omnium tam nobilium quàm plebeiorum æqualis dimensio absolueretur. qui enim maiores agros haberet, plus contribueret.

EPI-

EPITOME FRAGMINIS Septimi.

TARTARI suas mulieres in abditis semper tenent locis. nostræ verò circumeunt domos ociosæ, cœtibus virorum se miscendo, vestitu ferè virili. vnde nascitur libido. iidem repleturi incolis terram quæ ad inhabitandum creata dicitur, & genus humanum ad laudem Domini propagaturi: præterea cùm non omnis mulier fœcunda sit, nec quolibet mensis tempore attingenda à viro, neque semper ad concipiendum apta, & concepto semel fœtu, non sit interim cognoscenda, quippe cùm prolis gratia non libidinis accipiatur vxor, & vnico congressu concipiat fœtum interdum non vnicum, vt patet in Thamar & Rebecca: propterea inquam Tartari tantùm seminis virilis vigorem considerantes, neue illud præter opportunitatem effundatur cauentes: sequuti ducem naturam, atque laudabilem priscorum hominum, de quibus in Biblijs, consuetudinem, plures simul singuli vxores habent. *Polygamia Tartarorũ.* Ex quibus coniugijs vires contra nos maiores acquirunt, numerosas filiorum & affinium copias consequuntur, & vxores, quantò plures, tantò sui amantiores habent, faustisque fruuntur matrimonijs. nec sponsarum magnas dotes quærunt, nec formas nec inclytas familias. adeò vt summi principes ex captiuis emptitiis coniuges sumant.

Cæterùm nostri contra morem priscorum, sanctorumque hominum, & belluarum naturam, honor sit pijs aurib. nonnunquam plures ad vnam accedũt fœminam, nullum hinc nec prolis nec affinitatis, neque vllius amicitiæ fructum sperantes, nec Deum verentes. dotes quærunt, formas spectant, quibus sibi fœminę obligant & deuinciunt viros. superbiores fiunt, & id studẽt vt non tam integræ quàm pecuniosæ & formosæ habeantur, etsi *Vxores Lituanæ.*

fictis nonnunquam pecuniis, pictis faciebus. id quod latius in populo nostro patere cœpit, postquam promulgata est nobis lex Stat.Lit.dist.4.arti.7. concedens pro dote mulierib. certas hæreditatum partes. vnde insolentes factæ, subinde virtutem negligunt, tutoribus, parentibus, maritis immorigeræ fiunt, & viuentibus immaturam machinantur mortem. hæc multitudo vxorum facit vt vicini nostri Tartari Precopenses toties à nobis ad internecionem cæsi, rursum repullulascant. nec ita pridem in copijs Oslam, Soltan fuerunt collectanei eius, cuiusdam Omeldesz 40. filij simul, robusti vno anno & mense fortassis, ex vxoribus & pellicibus earum procreati. quæ cohors 40. fratrum germanorum conspicua fuit. & hîc apud fluuium Vaka villa Tartarorum frequens est, antiquitus 40. Tartarorum, id est, fratrum appellata. Mercandarum sponsarum morem, qui est apud Tartaros, patet fuisse etiam apud Israelitas, Genes.29. & 1. Reg.18. quemadmodum & in nostra olim gente soluebatur parentibus pro sponsis pretium, quod Krieno à Samagitis vocatur. Sed nunc mancipamur dotibus vxorum, & serui propter eas efficimur quærentes magnificas affinitates.

40. Fratres.

Nec Tartari nec Mosci vllam permittunt mulieribus libertatem. Ac vulgò id dicunt: Qui mulieri libertatem concedit, is sibi eam adimit. non sunt sui iuris apud eos. apud nos verò quædam multorum virorum capitibus dominantur, possidentes pagos, vrbes, tractus, aliæ vsu fructuario, aliæ hæreditario iure. qua dominatus libidine degunt sub prætextu virginitatis aut viduitatis effrænes, & subditis molestæ, alios odio prosequentes, alios amore cœco depereuntes, ac extollentes, cùm morte amarior dicatur esse mulier, & nihil sit peius ira eius, Ecclesiast. 7. & 25.

Fœminæ capitaneæ.

Et cum imperium muliebre satis turpe sit, etiam intra penetralia priuatæ domus, tamen apud nos tenentur ab eis arces finitimæ regionibus Moscorum, Tartarorum, Turcarum, Valachorum, non nisi cordatis credendæ viris. non iniuria igitur progenitores S. Maiestatis V. libertatem licentiamque hanc hæreditatum non permittebant mulieribus. sed

eas nuptui tradebant, suo non illarum arbitrio: non opibus, nec genere, sed virtute nobiliorib. viris, qui se nobilitabant profundendo in bello & suo & hostium sanguine. itaque agasonibus etiam, qui se benè in re bellica gesserunt, dabantur hîc heroidæ vxores: vocati quidam Sakones & Sungailones.

EPITOME FRAGMINIS Octaui.

QVIBVS prœmijs alij illecti, frequentes etiam ex plebe, fiebant boni milites, quibus fulti progenitores S.Maiestatis V. longè lateq; ditionem proferebant suam, ita vt etiam nunc in media Taurica & Moscouia alijsque prouincijs cernantur vestigia maiorum Maiestatis vestræ: appellantur enim ibi quidam Gediminei ac Vitovvdini valli, colles, putei, pontes, viæ, fossæ, statiua & mœnia tormentis indigetum illorum quassata, alia verò baculis etiam Lituanorum obruta fuisse memorantur. sed tamen non torpore nec otio languebat patritia pubes, exercebatur assiduè in militia more progenitorum suorum Romanorum, non illi dum indiceretur bellum, aut grauem ab hoste iniuriam, aut temporis æstiui opportunitatem expectabant: sed vel ob priuatam, vel non admodum grauem subditis iniuriam factam bella faciebant, Moscorum metropolim Moscvvam nonnunquam circa festum paschatis attingebant, ibidemq; cum hostibus supplicibus fœdera iciebant. at nunc princeps illorum ferox nobis est, vtpote qui gentes suas exercet in assidua militia. non licet cuiquam indigenarum domi semper sedere: Verùm alternis vicibus, excubandum est foris in præsidijs confiniorum. taxant hanc nostram supinam securitatem, hostes nostri Tartari, vsitato suo scommate, cùm nos post comessationes somno sepultos, hisce cum verbis inuadunt: Iohannes tu dormis, ego te vinciens,

Virtus antiquorum Lituanorũ.

laboro. plures nunc noſtrates ocioſi milites in cauponis, mutuis
cædibus quàm ipſi hoſtes, qui patriam noſtram crebrò populan-
tur, pereunt, qui exercendo ſe in campis cum ſobriis ſolertibusq;
hoſtibus, in finibus Podoliæ atq; Kiiouiæ, haberent copiam de-
certandi magis glorioſam, & ex tyronibus ſtrenui milites ac du-
ces euaderent, nec aliunde ad ea munia obeunda quærerentur.
Non contemnebant ſuos vernas, maiores Maieſtatis veſtræ, quos
expedit ac neceſſe eſt pugnare fortius, ac mori pro legibus & pa-
Ludouicus occiſus 1526. tria. Nec, ſi patruelis S. Maieſtatis veſtræ Rex Hungariæ Ludo-
uicus, ſuos milites vernaculos peregrinis antetuliſſet, in expe-
ditione contemptus, in prælio deſertus, in fuga conculcatus fu-
iſſet. Expertus eſt fidem ſuorum, auus & illius & Maieſtatis ve-
ſtræ diuus Caſimirus, pugnans ad Choinicze in Pruſsia cum
Cruciferis, vbi & militis & ducis boni fungens officio, turbata
ſuorum acie, & labore & onere armorum laſſus, equo ſaucio lan-
guente, confeſtim corporibus militum gentis noſtræ circumſe-
ptus, alio conſcenſo, diſiectis hoſtium agminibus periculo præ-
ſenti ereptus eſt. quod Moſci æmulati, nec armis exercēt nec pe-
cunijs ditant milites peregrinos, aliquando è regione exceſſu-
ros: ſed ſuos vernaculos iugiter perſeueraturos fouent, curæ ha-
bentes non ſtipendiorum, ſed hæreditatum illorum quantita-
tes. nunc autem noſtri milites ordinarij in confinibus, quamuis
multò vberioribus & hæreditatum fructibus & laborum, ac re-
miſsione cenſuum, alijsq; militaribus gaudeant prærogatiuis:
tamen hæc ſtipendia contemnunt, permiſſa & armorum exerci-
tatione & patriæ defenſione transfugis Moſcouitis atq; Tarta-
ris. pendimus quotannis munera Cæſari Precopenſi: Cùm ta-
men noſtra Lituana & Samagitana pubes ad militiam vtilior eſ-
ſet, tam ferocitate naturali, quàm corporum robore, & perſeue-
rantia in præſidijs conſtantiore. Sed neq; hoc conſiderant Sum-
mates noſtri, ſeneſcere ocio ciuitatem, & corpora iuue-
num ſalubriora fieri in militia
quàm domi.

FRA-

FRAGMEN NONVM.

IN Lituania vnus homo decem occupat officia,
cæteris ab adminiſtratione illorum excluſis. at
Moſcus æqualitatem inter ſuos ſeruat, non uni
plura munia concedit. quin vnius arcis curam eam-
que annuam, vel ad ſummum duorum annorum,
duobus ſimul pręfectis, duobus notarijs committit. quæ res facit
vt aulici ſpe obtinendæ præfecturæ alacrius ſeruiant ſuo princi-
pi: & ſubiecti clementius habeantur à præſidibus, poſtea ratio-
nem reddituris, & in iudicium venturis. nam damnato repetun-
darum, ineũdum eſt cum iniuria affecto, plebeio etiam, duellum. *Duella Moſcouitica.*
& quamuis liceat incuſato, alium loco ſui ad certandum ſurro-
gare: tamen hoc ſuccumbente, accuſatus pœnas luit. ita fit, ut mi-
nus crebræ audiantur in regia oppreſſorum querelæ.

Quin & in re familiari, enitet ſolertia barbari illius. adeò e-
nim nihil in ea negligit, vt & paleas, ſtipulas, ſtramen vendat.
proferuntur in conuiuiis eius grandes pateræ aureæ & argenteę,
ſtramineæ cognominatæ, id eſt, è ſtraminum palearumq; pretijs
conflatæ. Habet & id commodi ex frugali præfecturarum diſ-
penſatione, vt quoſcunque ad limites terrarum tuendos, ad ne-
gotia publica, legationes etiam longinquiſsimas obeundas mit-
tit, hæc ipſi non vllis ſumptibus à principe acceptis, ſed ſuis
perficiant. Et ſiquidem omnia ex re ac ſententia eius peregerint,
præmiorum loco non præſentem pecuniam, ſed has de quibus
iam dictum præfecturas, ab eo accipiunt. quarum ſimiles apud
Romanos quoq; fuiſſe Lucas in Actis cap. 24. teſtatur. Expleto
inquit biennio, accepit ſucceſſorem Felix Portium Feſtum.
Econtra apud nos qui aliquo allegantur, quamuis nondum me-
riti, tamen abundè accipiunt ex ærario pecunias, licet plerunq;
rebus infectis, reueniant: ijs per quorum poſſeſsiones iter habue-
rũt, graues, & equis diſpoſitis quos podvvodas vocamus exhau-

stis, at in Moscouia nulli patet vsus talium equorum, quàm tabellario publicæ necessitatis causa præproperè currenti, quorum veloci cursu, & crebra fessorum mutatione, (nam vbique locorum sunt eam ad rem pernices & integri,) nuncij perferuntur citissimè. In Lituania verò prodiga est diplomatum dandorum ad eiusmodi cursus Cancellaria Maiestatis vestræ. Subinde delassantur Podvvodæ priuatis aulicorum rebus vehendis. fitq; tali defectu Podvvodarum, vt incauti inuadamur ab hostibus, aduentum illarum ab ipsis finibus, præuertentibus. Sunt autem non ita pridem ab hoc ministerio exemptis, qui illud fundis ad hoc antiquitus acceptis, præstare debebant, per omnes vias à regionib. Moscorum, Tartarorum & Turcarum ad Vilnam Metropolim nostram. quæ illorum priuilegia, abroganda essent, vtpote nocentia publicæ vtilitati. *Transfugæ.* Transfugarum Moscorum crebrò ad nos venientium, magna iam est multitudo, qui exploratis rebus, & pecunia, fortunis, rerum morumq; nostrorum cognitione instructi, liberè ad suos reuertuntur; dum hîc sunt consilia nostra, clàm suis produnt. at apud Tartaros in mancipiis habentur: ab Liuoniensibus verò, licet nullas illorum terras occupauerint Mosci, sed perpetuæ pacis vicinitatisque fœdere coniuncti ipsis sint, tales occiduntur. Porrò qui occidit, is vltra spolia cæsi, capit à magistratu certam pecuniam. quippe parent Siracidi monenti, ne vnquam credas inimico tuo, ne statuas eum iuxta te, ne conuersus stet in loco tuo, quibus consilijs si & nos obsecundassemus, non arces neq; prouincias Seuerenses amisissemus. quibuscum defecerunt à nobis Mozaiski & Ossomacitz. hi enim recepti inopes, desciuerunt locupletes, aucti prouinciis administrationi suæ creditis. *Mosci mali.* Est namq; hoc hominum genus dolosum, & perfidum, nusquam syncera fide vel animo firmo. reuersi in patriam ducesque sui facti, vastarunt audacius regiones nostras. Inter perfugas Moscos, qui intempestis noctibus homines Vilnæ contrucidabant, & ex carcere suæ gentis captiuos liberabant, fuit vnus presbyter qui cancellariæ regiæ clandestinè quæsita exempla fœderum, decretorum, consiliorum, ad suum Ducem mittebat. alius Eucharistiam, de quadam virgine inter communicandum seruatam, causa magicarum præstigiarum emit. & cum anno

anno 1529. omnis Vilna deflagraret, confestim hoc istud sagax & sceleratum genus hominum, principi suo indicauit. vbi in templo cathedrali divi Stanislai, plumbo tecti & fastigijs inauratis, multisque vasis aureis, argenteis atque gemmis ornati, conflagrarunt antiqua vexilla, in victorijs acquisita Roxolanorum, Moscorum, Alemanorum aliorumque populorum circiter trecenta, noua 12. quæ ibidem appensa erant, post victoriam de Moscis ad Orsam 1514. 8. Septembris, natali die Mariæ virginis: Cùm cæsorum & captiuorum octoginta millia essent. Est enim à vafro illo homine transfugæ redeunti etiam inani & inerti constitutum præmium, seruo libertas, plebeo nobilitas, debitori obærato absolutio, scelerato impunitas. Est nobis insignis arx & oppidum Kiouia. quæ tamen vt aliæ, negligitur, ex cuius pro- *De Kiouia.* montorio multa alia videri loca, vulgatum est Roxolanorum prouerbium. Princeps aliarum arcium & prouinciarum, ad amnem sita, campestres & syluestres hinc inde attingens regiones, habet fundos adeò fertiles, & cultu faciles, vt duobus saltem arati bobus idq; semel germinent copiosissimè. inculti etiam herbas proferunt, radicibus & culmis cibantes hominem: & arbores variorum nobiliumq; fructuum, atque vites. vuæ minimè agrestis racemorum grandium: labruscæ vltro in ripis quibusdam pullulant. Quercus & fagi veteres, vetustate excauatæ, examinibus apum & fauis, colore & sapore iucundissimis redundant.

Ferarum in syluis & campis tanta copia, vt bisontes, onagri, *Ferarum multitudo.* cerui, tantùm pellium gratia mactētur, quorum caro ob nimiam abundantiam omnis abijcitur, præter spinam dorsi pinguioris. damæ, apri contemnuntur. Dorcarum ea vis migrantium hyeme è campis in syluas, & æstate in campos, vt tunc singuli rustici mille occidant. Castores frequentissimi in ripis domicilia habēt. Auium multitudo miranda, adeò vt pueri verno tempore repleant scaphas ouis anatum, anserum syluestrium, gruum, cygnorum, deinde pullis earum referciant viuaria. Aquilarum pullos caueis recludunt pennarum causa, sagittis aglutinandarum.

Canes nutriunt carnibus ferinis & piscibus. nam incredibili multitudine turionum aliorumque grandium piscium, ex mari sursum in dulces aquas ascendentium, scaturiunt amnes. quo-

Ingens vis piscium. rum aliqui aurei appellantur, Præsertim Pripiecz.qui certo quodam loco apud Mozir, ad ostia fluuioli Tur, recenti vnda è fontibus emanante, repletur quotannis ad Kalendas Martias, tanta piscium multitudine, vt hasta inter eos immissa hæreat ac perstet recta,perinde si terræ infixa foret. tanta est piscium densitas. quod nec ego crederem, nisi sæpe vidissem hauriri illinc pisces absque intermisione, replerique eis mercatorum exterorum die vno mille circiter currus, qui ad statum illud & anniuersarium tempus illò conueniunt.

Omnium autem qui ibi sunt fluuiorum, & maximus & fructuosissimus est Borysthenes, immensam copiam non piscium *Borysthenes.* tantum sed aliarum etiam rerum Kiouiæ suppeditans. Cui ab Oriente supra Kiouiam iunguntur amnes Dessna, Siem alijque è prouincia Sevvieriensi & Moscouia. à Septentrione verò, Occidente & Meridie, illabuntur in eum Sos, Beresina, Prypiecz, Slorzesnia, Vssa, Teterevv, Rpievv, aucti singuli fluuijs, Vechra, Propascz, Iputz, Drutz, Bobr, Titvva, Pczit, Slucz, Oressa, Stir, Horinia, Piena. fluunt & alij multi de terris Lituaniæ, Rusiæ, Voliniæ & Moscouiæ, deorsum atq; sursum, per quæ omnia deuehuntur Kiouiam pisces, carnes, pelles, mel & sal ex lacunis Tauricensibus, Kaczibieiovv appellatis. vbi singulæ naues implentur sale emto denis sagittis.

Est etiam Borysthenes omnibus Maiestatis vestræ prouinciis ad arcendos incursus Tartarorum vtilis. Nam & nauigantibus eo, infra Cerkasi obstant quædam limina vndecim locis, certa habentia nomina. hæc ardua & transuersa cautibus asperis eminent. quæ transiri nisi exoneratis nauibus non possunt, & propter excelsas & abruptas riparum rupes non potest accedi nec traijci, nisi quibusdam locis infra Cirkasi. ea appellantur Kermêczik, Vpsk, Hierbedeievvrog, Massurin, Koczkosz, Tovvany, Burhun, Tyachinia, Oczakovv. quæ loca vel parua manu nauali obsessa, arcet à transitu maximas Tartarorum copias. Nam cùm *Tartarorum nauigatio.* tranant vt solent absq; nauibus, equis adnixi, & inermes & nudi: profligantur ab ijs qui armati, nauiculis proruũt ex insulis, arundinetis atq; salicetis.

Sed vt habent Precopenses Borysthenem nostrum æstate sibi infestum,

infestum, ita hyeme commodum, quia tunc sublata nauigandi opportunitate, securè greges suos extra fossam in eiusdem amnis insulis & salicetis pascunt. Ideò illum melle & lacte fluere dicunt. quippe qui supra per nemorosos & apiferos, infra per campestres & pascuos means agros, suppeditet accolis lactis mellisque copiã. propterea ij persuasum habent, colenda sibi esse fœdera, & societatem seruandam cum magno duce Lituaniæ Borysthenis Domino. qui amnis totus à summo ad imum fluit, scilicet & oriens & occidens per terras ditionis vetustæ Lituanicæ, iuxta arces à me perlustratas, Viazma, Dorohobusz, Smolensko, Du- *Arces ad Borysthenem.* brovvno, Orssa, Mohilevv, Rohaczovv, Bihovv, Reczicza, Lubecz, Czornobil, Kiovv, Kanievv, Czerkasi & Dassovv, aliter Oczakovv. Vbi inuoluitur mari duodecim ostiis diuisus. quorum summitas dicitur Linien. Vnde haud procul ostia Dnestri, cognomen habent Vidouo, ab Ouidio poëta, qui ea in parte pon- *Ouidii exilium.* ti exulasse creditur. Ita & Ilium seu Troiam quidam existimant fuisse in territorio Kiouiensi in campis fertilissimis, nemoribusq; amœnissimis. Vbi cernuntur monumenta, extantibus adhuc multis ruinis, fornicibus, cryptis, pauimentis marmoreis. & magnorum murorum reliquiis: qui locus pridem desertus, sed ad habitandum commodissimus, vocatur nunc Torgouitza.

Mercimonijs quoq; exoticis affluit Kiouia. Quidquid enim gemmarum, holoserici, auri filati, bombycis, thuris, thymiamatis, croci, piperis, aliorumque aromatum ex Asia, Perside, India, Arabia, Syria fertur in Septentrionem, Moscouiam Plescouiam, Nouogardiam, Sueciam, Daciam versus, non alia certiore, re- *Iter mercatorum Orientalium.* ctiore, & magis trita via quàm ea quæ à portu ponti Euxini, hoc est, ab vrbe Caffa, per portam Tauricę, & Tovvani, traiectum Borysthenis, & inde per campos Kiouiam ducens, antiqua & sulcorum suorum profunditate notissima est. Solent enim illac crebrò proficisci exteri mercatores plerunq; mille numero, aggregati in cohortes Korouani appellatas, cum multis carpentis onustis & camelis clitellatis. à quibus insigne telonium antiquitus pendebatur progenitoribus Sacræ Maiestatis Vestræ, in traiectu Borysthenis ad Touani. vbi etiam hodie extat camera lapidea fornicata integra, quam & nostrates & Tauricani & Græci,

balneum Vitordinum vocant. aiuntque excubasse ibi publica-
num Magni Ducis Lituaniæ. qui telonium exigebat. quod si
quis non soluisset, aut scortatus esse deprehensus fuisset, is confi-
Pœna scortatorum. scatis Kiouiæ bonis omnibus, multabatur. quæ lex Ossmmicz-
tvvo dicta, frænandę salacitatis Saracenicæ causa sancita, & mul-
tis seculis seruata, haud pridem antiquari cœpit.

Quando verò mercatores duplicem Borysthenis traiectum
fugientes, nec telonium Maiestatis vestræ pendere volentes, o-
missa via antiqua ducente per ditionem Maiestatis vestræ, à por-
ta Tauricæ deorsum digrediuntur, rectà se campis invijs in Mo-
scouiam ad Putiul cõmittentes, vel ex hac redeuntes, fit vt à qui-
busuis spolientur, etiam à latrunculis ibi oberrantibus.

Tum verò multa lucrantur Kiouienses Præsides, publicani,
mercatores, trapezitæ, naucleri, vectores, lixæ, caupones, nec an-
tehac de hoc querebantur, aut Moscus, aut Turca, aut Tartarus.
Verùm & tum commoda percipiuntur ex his Korouanis, cùm
interdum brumali tempore iter habentes per campos inuium,
aggeribus omnes obruuntur atq; suffocantur.

Ita cõtingit vt tuguria Kiouiensia, alioquin satis superque fru-
gibus, fructibus, melle, abundantia & carnibus piscibusq; sorden
tia redundent pretiosis sericis, gemmis, zobolis alijsq; pellibus,
aromatibus, adeò vt viderim ibi sericum quam vilnæ linum, &
piper sale vilius esse. Est etiam fœlix & celebris Kiouia homi-
num affluentia, nam ad Borysthenem, & alios in eum influentes
amnes, multa sunt oppida populosa, plures villæ, quarum inco-
læ iam inde à puero assuescunt natare, nauigare, piscari, venari:
quorum alij vel patriam potestatem, vel seruitutem vel laborem,
aut pœnas vel æs alienum cæteraúe fugientes: alij lucri vberio-
ris, locique celebrioris gratia, præsertim verno tempore, in eam
appellunt. Cuius arciumque infra eam sitarum experti delicias,
nunquam deinceps ad suos redeunt: ac breui tempore red dun-
tur exercitatiores, cominus vrsos, bisontesque feriendo. quibus
vitæ periculis assueti, fiunt animosiores. proinde facilius ibi ha-
betur copia bonorum militum.

Vvlodimirus Moscorum dux, Eadem fuit Russiæ Moscouiæq; ducum regia: in qua itidem
Christiani facti sunt, quæ nunc quoque Basilicas habet vetustas
è mar-

è marmore polito, & alijs exoticis materijs, sumptuosè ædifica- *fit Christianus cum suis Anno 988.*
tas, plumbeis, æneis, quibusdã etiã inauratis laminis tectas. Sunt
& monasteria opulentissima, maximè quod Beatæ Virgini Ma-
riæ consecratum est. id in suis cryptis & cuniculis subterraneis
habet multa sepulchra, in quibus sunt cadauera integra & arida:
quæ cum sanctorum esse credantur, magna veneratione à Ruthe-
nis coluntur. nam quæ ibi corpora sepeliuntur, eorum ab hoc a- *Superstitio.*
nimæ saluæ futuræ creduntur. propterea omni præstantiori ex
longinquis quoq; locis nobilitati, & sumptibus & eleemosy-
nis magnis, sepulturæ ibi quæruntur. Seruat & Moscorum dux
non paruam pecuniam, quam ex fundis eiusdem monasterij in
suam potestatem redactis, singulis annis colligit. Sed reddere id-
eo differt, quod hanc sedem, quæ ipsi cordi est, magnopere ex-
petit, stirpem se esse Volodimiri hæredis Kiouiæ dictitans. non
minus dolent illius homines, quod non possideant tam anti-
quam stemmatum sanctuariorumq; suorum cathedram.

Tot vrbis commoda, habent etiam sua incommoda. nam in-
colæ eius haud tuti sunt à Tartaris, ex insidijs terminos eius at-
tingentibus. tamen non tentant vi expugnationem illius. Est &
aduenis periculum à febribus ex diurno somno, & piscibus atq;
fructibus auidius sumtis, prouenientibus: equis autem eorum ex
graminibus eluuie pisculenti Borysthenis infectis. Segetes quo- *Locustæ.*
que sæpe corrumpuntur à locustis, ex maritimis locis venien-
tibus. Nascuntur ibidem ad aquas & in syluis, vt apum ita alio-
rum examina insectorum, sanguini infestorum, vt bru-
chorum, culicum, muscarum, potissimè
à Kalendis Iulij.

EPITOME FRAGMINIS Decimi.

RELIGIO seu lex est communis Tartaris cum Tur-
cis atque alijs Saracenis, quæ Iudaismum olet, &
hæresim quandam Nestorianam. Deum vnicum
& simplicem profitetur. Christum verò, sanctum
Prophetam & iudicem mundi postremum, Virgi-
ne pura natum, sed non passum credit. Circumcisionem obser-
uat. Sed eam tam adulta ætate suscipit, qua Ismahel patriarcha
illorum circumcisus erat. Orta autem hæc secta proditur in Me-
cha oppido Arabiæ, Anno salutis humanæ pene sexingentesi-
mo, suggerentibus eam Iudæis, ibi post euersam Ierusalem de-
gentibus, machinatione cuiusdam Sergii monachi & apostatæ
nefandi, in perniciem Christianitatis. Ea edita per quendam
Mahomet legem fert anno 621. Arabem idiotam, ingenii callidissimi. qui ex auriga vir & domi-
nus vxoris suæ diuitis factus, ad principatum etiam inter suos
aspirauit. quo conatu frustratus, se nuntium & prophetam Dei
finxit, & idolatris Arabibus persuasit. Hæc lex quá armis profe-
rendam sibi esse existimant, adeò fabulosa est, vt finem bonorum
& summam voluptatem statuat in voluptatibus, quibus scilicet
beati gustu, tactu cæteribusque sensibus exterioribus, in futuro
seculo explendi sint. Et tamen barbari in tali errore pecuino ia-
ctant se Dei proximique amore, & operibus, quibus placatur Di-
uina Maiestas, nos excellere. eamque ob rem propitium sibi esse
Deum pollicentur, suarumq; rerum statum, vt est hominum va-
nitas, augustiorem indies facturum sperant.

Nos autem Christianos ob magnam rerum diuinarum negli-
gentiam, & quas alius alium afficit iniurias, iniquitates, vitupe-
rant, rident, barbaros, exleges, nomen saltem Christi gerentes,
non

non legem eius præstantes, conuitijs incessunt, & sua indignos
communione reputant. Iustitiam sanctè colunt. Religionem
suam assiduo conatu propagant. Diem à precatione auspican- *Cærimoniæ*
tur, & precibus finiunt. quotidie mane, vesperi, & pomeridia- *Turcicæ &*
nis horis orant: nulla, quo id minus agant, necessitate auocari *Tartaricæ.*
se sinunt. non id opus in solos sacerdotes reijciunt: etsi illos sal-
tem à precatione & lege interpretanda habent. quilibet pro se
tam clericus quam laicus pariter, & clam & coram hominibus
turmatim in cœtibus Deum confitentur. Semper sobrij, aqua lu-
strali membra loti, terram in qua cum Deo loquuntur, imitati
sacram scripturam pro sancta ducunt, & insternunt. nulli sedili-
bus in fanis vtuntur. characteres, præscriptos & certos gestus ad-
hibent, palmas ad cœlũ expandunt, genua flectunt, incuruantes
se vsque in terram, proni in faciem procidunt, toto corde & om-
nibus membris orationi incumbunt, in qua nõ valde multa ver-
ba repetunt, sed hæc precipua: *Soli Deo immortali Creatori cœli &
terræ, præter quem non est alius, honor & gloria in secula seculorum.*

Precationi adiungunt ieiunium. affligunt enim totos dies a- *Ieiunium.*
nimas suas non solum fame & siti, sed ab omni opere & verbis
profanis abstinentes, nihil preter diuina curantes vsq; ad intem-
pestam noctem, capientes cibum non ad luxuriam, sed ad virium
refectionem. Rident ieiunia nostra non fame, non siti, non ci-
nere, non rerum diuinarum contemplatione, non vigilijs, non
orationibus condita.

Sunt & in eleemosynis dandis liberales. neminem enim suo-
rum vnquam mendicari, aut fame vel algore perire patiuntur.
Adhibent tamen in hac beneficẽtia iudicium. nam non dant ijs
qui eleemosynam in ingluuiem & luxũ conuertant: sed paupe-
ribus, debilibus, peregrinis, scholasticis, literis & ritibus Reli-
gionis ipsorum cognoscendæ studentibus.

Arcana diuina scrutari nefas prophanumque esse existimant,
nostram temeritatem execrantes, quòd quidam ex nobis de iu-
dicijs & secretis diuinis, quæ magna abyssus vocantur, in suis
commessationibus disputent, nomen Diuinum frustra vsurpent.
Irridẽt Tartari nostros Ecclesiast. seu prophetas, taxant tẽpla su-

pellectilis, sediliorum, ararum, simulacrorum, & Dei ad senectutem vergentis, & mulierem venustarum, lasciuiam mouentium plena. quibus in sedilib. honoratiores molliter recumbant, cùm res diuina agitur, dormiant. iidem obscurioris conditionis homines à consessu arceant, in templa multis cincti stipatoribus veniant, eosdem ante se, suam ostentantes superbiam stare sinant. at ne ipse quidem Tartarorum Tyrannus, ante quenquam apparitorem, stipatoremque in Synagoga stare, aut se præ vulgo illustriorem esse patitur. non vllam sedem quærit, quanto maior est, tanto se humiliorem præstat.

Nos æris pulsu, illi certis laudis diuinæ verbis ab vociferationibus ad templa se inuitant: nos quod in laudibus diuinis aures delectemus nostras buccinis, organis, harmonijs, verba precationis obscurantibus, & organis interea nostris naturalibus silentibus, reprehendunt.

Sacerdotes. Quos habent sacerdotes ij, nec auari sunt, nec ambitiosi, neq; voluptatibus, aut acquirendis possessionibus dediti, multominus negotijs secularibus implicati: sed sunt frugi, mansueti, modesti, officij sui studiosi, religioni intenti, qui tantùm præcinunt, & legem interpretantur.

Taxantur etiam sacerdotes nostri non solùm ab Ethnicis sed à vicinis nostris Ruthenis, quòd vinum, quæ est res luxuriosa, bibant, carnes manducent, neque habentes in se procreandi sibi similem appetentiam, vxores ducant. cùm nemo continens esse, nisi id ipsi Deus dederit, queat. ab his abstinent cælibes monachi Græcorum. Porro habuisse antiquitus sacerdotes suas vxores, id ex multis Sacræ Scripturæ locis liquet. Leuit. 21. 3. Esd. 9. Dan. 14. Ezech. 44. Baruch. 6. Luc. 1. 10. 18. ad Titum 1.

Quod si nunc etiam nostri facerent, abstinendo ante triduum, cùm vasa domini portanda essent: viuerent sanctius quàm in fucato cœlibatu delicati epulones. quos vri semper libidine aut concubinas alere, id est, vt Sophonias dicit, sanctũ polluere necesse est. Et tamen nos in istos mercenarios officium laudandi Dei, nobis scil. graue, reijcimus: cùm ij irritent potius suis prauis moribus, quàm placent Deum. vices à nobis sibi delegatas, in vicarios negligentes reijciunt: ipsi interea ociosi & voluptatibus intenti,

intenti, vt fuci mel apum, sic isti labores populi comedunt, epulantur, seq; vestiunt splendidè. ad munia Ecclesiastica, multa simul, nondum adulta ætate, nec sua natura perspecta, temerè aspirant. negotijs secularibus & profanis se immergunt.

Et licet olim sacerdotibus nefas erat habere partem possessionum cum populo Dei, præter Decimas: tamen nostri non contenti decimis, victimis, pro peccatis, primitijs, varijs quæstibus, *Quæstus sacerdotum.* quos à diuitibus, egentibus, nascentibus, nubentibus, ægrotantibus, morientibus, mortuis percipiunt: adhæc præter opima prædia, multarum simul Ecclesiarum regimina, iactura publica, contra ius & rationem appetunt. cùm interim alibi potius quàm in his Ecclesijs, ad quas vt dicit Dominus, non per ostium sed tanquam fures & latrones ingressi sunt, non vocati viuant, eas laicis, negotiatoribus, lænonibus locent, vendant. multæ sunt, quæ nunquam viderunt suos pastores seu plebanos.

Si quis à Regni finibus fermè per omnem Lituaniam & Samagitiam atq; Russiam, in Ecclesijs prouetuum adeò bonorum, vt vna multos alere queat, suos quærat pastores, nulla inuenietur in qua pastor assiduè habitet, aut eam crebro inuisat. Ideo vacillat ouium fides, friget Dei amor, cessant diuinæ laudes. Contra tales verò multis locis detonant diuina oracula. Sed nolo me sacerdotibus, quibus nos & subijcere & ostendere debemus, post tot genera hominum à me lacessitorum reddere infensum. satis sit hæc recensuisse. quibus in meliorem statum redactis, viuemus beatius, cum laude vestræ Regiæ, sed in primis Diuinæ maiestatis.

FINIS

FRAGMINVM MICHALONIS Lituani.

IOHAN. LASICII Poloni,

DE DIIS SAMAGITARVM CÆTERORVMQVE SARMATArum, & falsorum Christianorum.

Item DE RELIGIONE ARmeniorum.

SAMAGITIA mare attingit Balticum: cuius figura triangularis est. longitudo septuaginta milliarum Germanic. hanc separant fluuij: à Prussia Nemel, ab Curlandia regione Liuonica, Helingegau. quæ prouinciȩ, aliæq; vsq; ad Borysthenem, in Pontum Euxinum illabentem, regis Poloniȩ imperium agnoscunt. In ea regionis syluosæ parte, quæ ad Regiomontum, Academia, anno Christi 1544. 17. Augusti instituta, plurimum claret. Sunt antiqui Borussi: lingua, moribus ab ijs diuersi Germanis, qui hodie permisti Polonis, Prussiam incolunt.

Amplitudo regni Poloniȩ.

Tradunt veteres, maiores Samagitarum, (Zamagitis enim se ipsi vocant) Italos fuisse. Neronem Imperatorem de bellica expeditione cogitãtem, illos etiam exsules Romanos, qui in Giaros sterili quadam insula habitabant, euocare in militiã voluisse. Verùm hos metu crudelitatis imperatoriæ conscensis eorum à quibus bis terùe euocabantur nauibus, ipsismet autem cæsis, ad

Origo Samagitarum.

ad Pontum Euxinum appulisse. dehinc per saltus, vbi olim Romana venatio fuit, quiq; hodie magna ex parte excisi iam, Russiæ, Podoliæ, Lituaniæq; cognomina habent, vsq; ad mare Balticum, quod Russi, à Varetzgois quibusdam populis Liuonicis, quibus tum parebant, mare Varetzgoie appellant, penetrasse. rei huius vt idololatriam, gentisq; calliditatem, Romanæ similem: ita sermonem ex Latino quodammodo, barbaroq; cõflatum, indicium esse. Michalo fragmine quinto de moribus Tartarorum, & suorum Lituanorum, paulò hæc aliter refert. ait enim, classis Iulij Cæsaris ex Gallia in Britanniam nauigantis partem, coortis tempestatibus, ad littus Samagiticum, vbi nunc est arx Ploteli, peruenisse, sæpeque etiam hodie in illud ipsum littus, naues nauigantium, vi ventorum eijci solere. vbi Lituanorum progenitores, periculorum maris pertæsi, & prædis onusti, in tabernaculis ad focos, more militari, & adhuc in eadem Samagitia recepto, habitarint. vnde vlterius progressi, Iaczuingos atq; Roxolanos subegerint. Haud absurda coniectura. Nam & Zamagitia, propter mare vicinum, & Lituaniam superiorem, terræ inferioris appellationem habet: & Lituanorũ cum Samagitis idem propemodũ sermo est, idem habitus, iidem mores, eadem ferme religio. Quæ regio cùm aquilonalis sit, tam paruæ sunt in ea media æstate noctis tenebræ, vt radij solis occumbentis excipiant orientẽ, tumq; plurimùm agricolæ segetes demetant suas. nempe quòd duab. ante meridiem horis, totidemq; post, solis æstum ferre in agris messores nequeant. Et licet vix antè, quàm trib. post Pentecosten hebdomadis, agros conserant: tamen id ardòr cœlestis efficit, vt eodem quo & apud nos tempore, messis fiat: æstas haud diu duret. similis in Moscouia feruor, (mirandam diuinam prouidentiam) sex hebdomadis, frugibus maturitatem adfert.

Mare Varetzgoie.

Ploteli arx Samagitica.

Samagitia terra inferior.

Solis ingens æstus.

Secus fit in Irrlandia vltra Sueciam, sub ipso polo. ibi enim sex mẽsium dies est, totidem est nox. cuius tenebras focus perennis dispellit. qui locus abest à Stokholm metropoli & regia Sueciæ, trecentis milliaribus Germanicis. Id Iohannes tertius, Rex Suecorum, qui nunc rerum potitur, cuiq; sua ditio bene nota est, cuidam medico, is autem mihi narrauit. Sita est Stokholm in ipso littore, trans mare Balticum, è regione Samagitiæ.

Dies sex mensium.

Solum Samagiticum fertile quidem est, sed cultores eius pigri, nec alijs quam ligneis, superstitione quadam, in arando vtuntur vomeribus. Idcirco inopia panis laborant, cuius loco rapis tostis, quæ minori labore proueniũt, & instar humani capitis nascuntur, vesci soliti. His verò absumtis, ad panem comedendum se conuertunt. Mellis albi, lactis, butyri, pecoris diuites, pinguib. pascuis felices. Nec eis pisces desunt. Potus, hydromel & ceruisia est. Hæc in vasis, ex corticib. factis, positis intus saxis feruidis, ex aqua, frumento, lupulo, vna nocte cocta, protinus fæces accipit, posteroq; die bibitur. percommoda alui purgandæ ratio. Præcipui cornibus vrorum ornatis (boues sunt syluestres, valde feroces) pro poculis vtuntur: strenuos compotatores, cantharo hydromelis, indusio, mantili, manicis, sudariolo, seu re quauis alia operis domestici libenter donant. quib. ceruisia non est, ij aquam bibunt. proceri, agiles, animosi, robusti, ad arma promti.

Ceruisia.

Samagitæ annosi.

Viuunt autem vulgo centum annos. sunt enim frugales, & modicis exercitijs dediti.

Wladislai Iagiellonis Polonorum Regis opera, Anno humanæ salutis 1413. (Lituani autem 1387.) Christiana religione initiati sunt. quibus episcopum Miednicij præfecit. duodecim parœcos dedit. dandis pecunijs, pannis cæruleis, pileisq; rubris, iuxta montem Schatria, ad baptismum amplectendum illexit. Vbi monacho regio, de mundo Adamoque à Deo creatis concionante, vnus illorum hisce verbis Regem compellauit: *Mentitur inquit, ô Rex, hic homo, non admodum senex, multi enim nostrûm centesimum annum superauerunt: tamen hæc minimè recordantur. eadem illis pueris quæ senibus cœli conuersio, eadem temporum vicissitudo, idem cursus & fulgor syderum fuit.* Cui Rex, officio & ipse concionatoris fungens, *Verum ais, inquit: nec falsum sacerdos, qui non sua ætate, sed multis ante seculis mundum diuino mandatu ex nihilo extitisse dixit.*

Res pecuaria.

Rei pecuariæ adeò sunt studiosi, vt vnus agricola sexaginta, alius duplo plus, paullò minus alius cornuti pecoris, præter oues & capras alat. Equi illorum paruuli: ob nimium opinor frigus: sed tamen robusti. quorum vno, Anno Domini 1554. duobus florenis Vilnæ in Lituania emto, & trahæ iuncto,

vectus

vectus sum cursu celeri vsque Cracouiam, 120. mil. Germanicarum. Fœminæ pecori curando, viri agris colendis dant operam. iidem deni aut viceni, plures vel pauciores, in vno tugurio linum, lanam, cannabim pectunt, nent, texunt, vestes conficiunt. Quicquid horum superest, id Rigam vel Regiomontum, hinc in Hollandiam, precio tolerabili mittunt. lino enim maximè & cannabi, agros suos complent. Dispersè per syluas, campos degunt. rara oppida, nec pagos nimium multos, arces autem munitas nullas habent. quorum fenestræ meridiem versus spectant. Studio Sigismundi Augusti Regis, anno 1572. 7. Iulij mortui, in cœtus & societates conuocati. Mapalia, quæ turres appellant, sursum angusta, atque quà fumus & fœtor exeat, aperta, ex tignis, asseribus, stramine, corticibus faciunt. in his homines cum omni peculio, in pauimento tabulato stante, habitant. ita paterfamiliâs omnia sua in conspectu habet, & feram noxiam, & frigus à pecore arcet, ad ostium cubat, deastro foci custodia commissa, ne vel ignis damnum domicilio det, vel prunæ nocte extinguantur. Vbi crebrò accidit, vt vel sus vel canis ex olla in foco stante, carnes auferat: aut rostrum, aqua feruente, lædat. Qui in pagis degunt, ii caulas separatas ab æstuariis habent. Tam hi quàm illi plumis concisis, culcitras farciunt. quæ non possunt non pungere, & vigilantem reddere cubantem. Paterfamiliâs, mactatis autumno auibus domesticis, iisque pecudibus ac bobus, quos se brumæ tempore non posse alere animaduertit, genio cum suis indulget: quæq; supersunt, ea doliis inclusa, maritimis vendit. foras egressus, alcem, aprum, ceruum, auem, sciurum, bombarda, venabulo, balista, arcu conficit. Sunt enim iaculatores & sagittarii præstantes. in quorum curribus nihil omnino ferri inuenias. omnia lignea, rotæ ex radicibus arborum inflexis, quas procul audias venientes, axibus, quòd eas non illinant, stridentibus.

Linum.

Mapalia.

Feræ.

Virgines.

Virgo nô antè nubit, quàm triginta annos, aut minimùm 24. expleat: & ipsa manibus suis, aliquot corbes vestium, omnibus cum sponso venientibus dispertiendarum parat. tum enim dat singulis, vel indusium, vel mappam, vel mantile, vel texta è lana tibialia, vel chirothecas. hæc in agrum non prodit, ni prius pa-

rentibus inseruiat, & in omnibus morem gerat. idem facit filius. ac præmissi qui eam in matrimonium petat, primum omnium, num progenitoribus sit morigera, reiq; familiaris studiosa, considerant. Et viri & fœminæ, sunt amantissimi honesti. rarissima apud eos homicidia, furta, stupra, incestus. puella stricto persequitur cultro se ad impudicitiam solicitantem. quæ duobus, ante & retrò pendentibus de zona tintinnabulis, nocte autem semper cum face incedit. quibus rebus monentur parentes, vbi sit, quidúe agat filia. Pater filio vxorem quærens, nec formam nec dotem spectat, satis esse ducens dotatam, si sit morata. quæ succi plena atq; adulta, magna cum lætitia, in domum soceri inducitur.

Pudicitia.

Præfecti.

Præfectos, quos Ciuonias vocant, non adeunt, quin ipsis aliqua munuscula adferant. Summus toti regioni, dum viuit, præest Lituanicus Senator. hodie est vir eximius Iohan. Kisska Palatino Vitepscensi natus. inter eos qui minoris dignitatis sunt, fuit Iacobus Lascouius, Polonus nobilis, tractus Calisiensis, ex quo hæc percepi: qui in hisce hominibus piè erudiendis, & in certa loca cogendis, Sigismundi Augusti iussu, plurimum operæ impendit. cui Deum Vnum prædicanti, respondebant idololatræ: *Quid tu nobis Vnicum Deum, quasi omnibus nostris potentiorem inculcas? plus vno multi possunt, plura plures agunt.* Idem agros illorum ad 40. iugerum millia dimensus est. horum tria vni rustico assignata, præter alia minutiora commoda, quinq; florenos fructus annui Regi adferunt.

Iussi autem à Lascouio arbores excindere, inuitissimi id, nec prius, quàm ipsemet inchoaret, fecerunt. deos enim nemora incolere persuasum habent. Sequitur persuasionem effectus. nam in syluis illorum horrenda quædam visa ac spectra, tam aurib. quàm oculis spectantium sese offerunt. Tum vnus inter alios percontari, num etiam decorticare arbores liceret. annuente præfecto, aliquot magno nisu hæc repetens decorticauit: *Vos me meis anseribus, galliúq; gallinaceis spoliastis: proinde & ego nudas vos faciam.* credebat enim demens deos rei suæ familiari perniciosos, intra arbores & cortices latere. Quorum tantus penè est numerus, quantus aliorum apud Hesiodum. Nam præter eum, qui illis est Deus Auxtheias Vissagistis, Deus omnipotens atq; summus, permultos Ze-

Sylvæ.

Dii.

tos Zemopacios, id est, terrestres ij venerantur, qui nondum verum Deum Christianorum cognouerunt. Percunos Deus tonitrus illis est. quem cœlo tonante, agricola capite detecto, & succidiam humeris per fundum portans, hisce verbis alloquitur: *Percune deuaite niemuski vnd mana, dievvu melsu tavvi palti miessu. Cohibe te inquit Percune, neue in meum agrum calamitatem immittas. ego verò tibi hanc succidiam dabo.* Verùm postquam nymbus præterit, carnes ipse absumit. Percuna tete, mater est fulminis atque tonitrui: quæ solem fessum ac puluerulentum, balneo excipit: deinde lotum & nitidum, postera die emittit. Audros deo, maris cæterarumque aquarum cura incumbit. Algis, angelus est summorum deorum. Ausca, dea est radiorum solis vel occumbentis, vel supra horizontem ascendentis. Bezlea dea vespertina, Breksta tenebrarum. Ligiczus, is Deus esse putatur, qui concordiæ inter homines, & auctor est & conseruator. Datanus donator est bonorum, seu largitor. Kirnis cærasos arcis alicuius secundùm lacum sitæ curat. in quos, placandi eius causa, gallos mactatos inijciunt, cæreosque accensos in eis figunt. nimirum sicut ille auarus Euclio apud Plaut. in Aul. ture ac corona laris gratiā aucupabatur:

Nunc tusculum emi, & hasce coronas floreas,
Hæc imponentur in foco, nostro lari:
Vt fortunatas faciat natæ nuptias.

Kremata porcorum ac suum est Deus. cui similiter focos excitant, & ceruisiam super eas fundunt. Pizio iuuentus, sponsam adductura sponso, sacrum facit. puellæ quoque quendam Gondu adorant & inuocant. Modeina & Ragaina syluestres sunt dij: vti Kierpiczus huiusque adiutor Siliniczus, musci in syluis nascentis: cuius in ædificiis magnus apud illos est vsus. huic etiam muscum lecturi sacrificant. Tavvals Deus, auctor facultatum. Orthus lacus est piscosus quem colunt, quemadmodum & Ezernim lacuum Deum.

Sunt etiam quædam veteres Nobilium familiæ, quæ peculiares colunt deos. vt Mikutiana Simonaitem, Michelouiciana Sidzium, Schemietiana & Kiesgaliana Ventis Rekiczioum, aliæ alios. Kurvvaiczin Eraiczin agnellorum est deus; est & Gardunithis custos eorundem recens editorum. Prigirstitis hic est.

qui murmurantes exaudire putatur. iubent igitur vt quis ſummiſſo murmure, hoc vel illud loquatur, ne clamantem Prigirſtitis audiat. Derſintos pacem conciliat. vt & Bentis is creditur, qui efficit, vt duo vel plures ſimul, iter aliquò inſtituant. Lavvkpatimo ituri aratum vel ſatum ſupplicant. Priparſcis eſt, qui augere nefrendes exiſtimatur. Ratainicza equorum habetur deus, vt Walgina aliorum pecorum. Krikſthos cruces in tumulis ſepultorum cuſtodit.

Diuinationes.

Sunt & omnium auguriorum, diuinationumque obſeruantes. habentq; Apidome mutati domicilij deum. nato cuiuſuis generis, vel cœco vel debili pullo, actutum ſedes mutantur. Quin ipſe quoque rex Wladislaus, gente Lituanus, has à matre ſuperſtitiones didicerat, vt eum diem infauſtum ſibi futurum crederet, quo primùm calceum ſiniſtrum fortuitò accepiſſet. adhoc mouebat ſe interdum in gyrum ſtans pede vno, foras è cubili proditurus. quorum ſimilia multa obſeruantur ab Samagitis. Ita olim Germani, Plutarcho in Caio Cæſare teſte, nõ antè prælium cum hoſte committebant, quàm noua luna fulſiſſet. Et noſtrûm quidam infeliciter ſe venaturos ſibi perſuadent, ſi domo egreſsis mulier occurrat, ſeu quis certum numerum capiendorum leporum, vulpium, luporum nominet. Krukis ſuum eſt deus. qui religiosè colitur ab Budraicis, hoc eſt, fabris ferrarijs. Laſdona auellanarum, Babilos apum dij ſunt. hunc Ruſsi Zoſim cognominant. Sunt etiam deæ, Zemina terreſtris, Auſtheia apum. vtræq; incrementa facere creduntur: ac cùm examinantur apes, quò plures in alueos aliunde adducant; & fucos ab eis arceant, rogantur.

Mellis copia.

Nuſquam autem vel candidius mel eſt, vel minus cæræ habet. vnde illæ maſſæ cæreæ, quæ nauibus in Belgium, Galliam, Hiſpaniam deportantur. Præterea, ſunt certis agris, quemadmodum nobilioribus familijs, ſingulares dei. videlicet Deuoitis agri Poiurskij, Vetuſtis Retovvskij, Guboi ac Tvverticos Sarakovvskij, Kirnis Plotelſcij. Vielona Deus animarum. cui tum oblatio offertur, cùm mortui paſcuntur. dari autem illi ſolent frixæ placentulæ, quatuor locis ſibi oppoſitis, paullulum diſciſſæ. eæ Sikies Vielonia pemixlos nominantur. Warpulis is eſſe puta-

putatur, qui ſonitum ante & poſt tonitru, in aere facit. Cæterùm quid agant Salaus, Szlotrazis, Tiklis, Birzulis, Siriczus, Dvvargonth, Klamals, Atlaibos, alijque eius generis, non libenter id Chriſtianis aperiunt. Opitulatores illos hominum eſſe, ideoque invocandos perſuaſum habent. Numeias, vocant domeſticos. vt eſt Vblanicza deus, cui curæ eſt omnis ſupplex. Dugnai dea, præeſt farinæ ſubactæ. Peſſeias, inter pullos omnis generis recens natos, poſt focum latet. Tratitas Kirbixtu, deaſter eſt, qui ſcintillas tugurii reſtinguit. Alabathis, quem linum pexuri in auxilium vocant. Polengabia diua eſt, cui foci lucentis adminiſtratio creditur. Aſpelenie, angularis. Budintaia, hominem dormientem excitat. Matergabiæ deæ offertur à fœmina ea placenta, quæ prima è mactra ſumta digitoque notata, in furno coquitur. hanc pòſt, non alius quàm paterfamiliâs, vel eius coniux comedit. Simili modo Rauguzemapati offerunt, poſteaque ebibunt, primum vel ceruiſiæ vel aquæ mulſæ, è dolio hauſtum. quem Nulaidimos, illum autem primum è maſſa exemtum panem, Tasvvirzis cognominant. Eidem ceruiſiario deo offert, id eſt, præbibit paterfamiliâs ceruiſię, poſt fęces acceptas intumeſcentis, ſpumantem pateram. tum demum & alii hauriunt. Si is abſit, mater id familiâs facit. Luibegeldas diuas venerantes, ita compellant: *Luibegeldæ per mare porire ſekles gillie ſkaute. Vos deæ tranſmiſiſtis ad nos omnia ſemina ſiliginea, in putamine glandis.*

Dii domeſtici.

Feſtum poſt collectas fruges.

Eadem turba agreſtis, vt eſt auctor Alexander Gvvagninus, in Sarmatia, ſub finem menſis Octobris, frugib. planè collectis, ſolenne quoddam ſacrificiũ, eo modo celebrat. nam omnes ad ſacras epulas coacti, menſæ fœnum, poſtea panem, ac ex vtraq; parte duo vaſa ceruiſiæ plena imponunt. deinde adducta vtriuſque ſexus domeſtica animalia, ſue, gallo, anſere, vitulo, & ſi quæ ſunt alia, hoc ritu mactant. primus augur, certa verba prolocutus, animalis caput cæteraq; membra fuſte verberat: quem turba idem agens, ac hæc dicens ſequitur: *Hæc tibi ò Zemiennik deus gratias agentes offerimus: quòd nos hoc anno incolumes conſeruaris, & omnia nobis abundè dederis. idem vt & in poſterum facias, te oramus.*

Antequam verò ipſi comedant, uniuſcuiuſq; ferculi portiunculam abſciſam, in omnes domus angulos, iſta dicentes abijciũt:

Accipe ô Zemiennik grato animo sacrificium: atq; lætus comede. tum demum ipsi quoq; prælautè epulantur. qui ritus etiam in nõnullis Lituaniæ atq; Russiæ locis obseruatur, ac Ilgi dicitur. fieri id sacrum Lascouius ait postridie festi omnium sanctorum. qui dies est secundus Nouembris. quo die Samagitæ, Prussis, quibus erant oppignerati, quique in terra ipsorum fuere, excisis, Vitoldo duci Lituaniæ, (qui diem obiit 1430. 27. Octob. Wladislai Iagellonis, patruelis frater) sese vltro subiecerunt. Tertio post Ilgas die, deum VVaizganthos colunt virgines, vt illius beneficio, tam lini quàm cannabis habeant copiam. vbi altissima illarum, impleto placentulis, quas Sikies vocant, sinu, & stans pede vno in sedili, manuq; sinistra sursum elata, librum prolixũ, vel tiliæ vel vlmo detractum (ex quo etiam calceos contexunt) dextra verò craterem ceruisiæ, hæc loquens tenet: *VVaizganthos deuaite auging mani linus teip ilgies, ik mani, nie duokmunus nogus eithi.* W*aizganthos, inquit, produc nobis tam altum linum, quàm ego nunc alta sum; néve nos nudos incedere permittas.* post hæc craterem exhaurit (nam & fœminæ bibaces sunt) impletumq; rursum, deo in terram effundit, & placentas è sinu eijcit, à deastris, si qui sint VVaizgantho, comedendas. Si hæc peragens, firma perstet, bonum lini prouentum anno sequenti futurum, in animum inducit. Si lapsa, pede altero nitatur, dubitat de futura copia, fidemq; effectus sequitur. Iisdem feriis, mortuos è tumulis ad balneum & epulas inuitant: totidemque sedilia, mantilia, indusia, quot inuitati fuerint, in tugurio eam ad rem præparato ponunt, mensam cibo, potu onerant. dehinc in sua mapalia reuersi, triduum compotant. quo exacto, illa omnia in sepulcris, potu perfusis, relinquunt. tandem etiam manibus valedicunt. Interea hæc ij auferunt, qui in syluis arbores cineris causa, quo fullones transmarini carere nequeunt, comburunt, & asseres faciunt, nauium materiam, in Oceanum mittendam. consimili huic errore, Christiani, seculo beati Augustini, in cœmiteriis apud memorias defunctorum, vt idem epistola 64. ait, comessabantur.

Prussi trucidati.

Parentalia.

Veri quoq; Liuones hoc tempore, qui dura Germanorum seruitute premuntur, monumentis mortuorum cibum, potum, securim, & nonnihil pecunię, hac cum nænia imponunt: *Transi* inquit

Liuonum superstitio.

quit

quit *ô miser ab hoc rerum statu, in mundum meliorem. Vbi non tibi Germani amplius, sed tu illis imperabis. habes arma, cibum, viaticum.*

Cùm autem nimia æstatis breuitas, fruges demessas, planè siccari non sinat, fit hoc sub tectis ad ignem. Tum verò precandus est illis hisce verbis Gabie deus: *Gabie deuaite pokielki, garunuleiski kirbixstu. Flammam inquit eleua, at ne demittas scintillas.*

Smik Smik Perleuenu. hunc deum Lituani vere araturi, venerantur. prima agri lyra vomere facta, huius ipsius est. quam huic qui illam duxit, toto anno transgredi haud licet: alioquin diuum sibi infensum haberet.

Skierstuvves festum est farciminũ. ad quod deum Ezagulis ita vocant: Vielona velos atteik musmup vnd stala. *Veni*, inquit, *cum mortuis, farcimina nobiscum manducaturus.*

Aitvvaros est incubus, qui post sepes habitat. id enim verbum ipsum significat.

Kaukie, sunt lemures, quos Russi Vboze appellant: barbatuli, altitudine vnius palmi extensi: ijs qui illos esse credunt conspicui: aliis minimè. his cibi omnis edulii apponũtur. quod nisi fiat, ea sunt opinione, vt ideo suas fortunas (id quod accidit) amittant: nutriunt etiam quasi deos penates, nigri coloris, obesos & quadrupedes, quosdam serpentes, Giuoitos vocatos. hos timore perculsi, dum ex antris ædium ad pastum appositum prorepunt, seq; pasti in ea recipiunt, aspiciunt & colunt. Si quid infortunij accidat cultori, serpentem malè fuisse tractatum censent.

Lemures palmares.

Srutis, & Miechutele, colorum dij sunt: quos in syluis, colores ad lanam tingendam quærentes venerantur.

Isti sunt pluresq; alij vulgi Samagitarum dij. quemadmodum apostolus, Sunt inquit dij & domini multi, 1. Corin. 8. at Christianorum Vnus Deus est, Pater Filius & Spiritus Sanctus. in cuius nomine sacrum Baptisma sumitur. & in quem, iuxta formulam symboli Apost. creditur. qui personis discreti, essentia vnũ sunt. omnia quæ hæc mundi machina continet, fecerũt, neq; posthæc otiantur: Pater inquit meus vsq; adhuc operatur & ego operor.

Et tamen permulti sunt Christiani, qui hoc vnico omnipotẽti numine minimè contenti, & tam Samagitas quàm veteres idolatras imitati, alios sibi ipsis adiutores finxerunt. Iohannes enim

Dii falsorũ Christianorum.

& Paulus superstitiosa opinione illorum, quæq; noxia à segetib. auertit. Ignis Agathæ, ceu Vestæ datus est curādus. Florianus miles, incendia restinguit. vt quidem hæc lib. de Origine erroris recenset Bullingerus. Nicolaus, quasi alter Neptunus, maris curam gerit. idem à periclitantibus, iis vocibus excitatur: O sancte Nicolae, nos ad portum maris trahe. eidem sacella in littorib. consecrātur. huius collega est, gigas Christoph. Canitur & B. Virgini, exortis procellis istud carmen: Aue maris stella, Dei mater alma. Et, Salue Regina misericordię, vita & spes nostra. ad te clamamus. Vino præest Vrbanus. Rubiginem frumēti purgat Iodocus. Brucos depellit Magnus. Anseres curæ sunt sancto Gallo, oues Vendelino, equi Eulogio, boues Pelagio, porci Antonio. alia nomina in alijs regionibus, harum similiumq; rerum ficti curatores habent. Gertrudis mures à colis mulierum abigit. Literarum studiosi Catharinam Virginem Alexandrinam, veluti alteram Mineruam, alii verò Gregorium, quasi Mercurium colunt, ac huius die festo primùm, suos natos, in scholas mittunt. Pictores Lucā, Medici Cosmam & Damianum, fabri Eulogium, calcearij Crispinum, Sarctores Gutmanū, figuli quendam Goarum, venatores Eustachium ciuem Romanum, scorta Aphram & Magdalenam inuocant. supplicant alij alijs, ac in periculis vitæ constituti, vota illis nuncupāt: in hos tutelam sui reijciunt. Imploratur in pestilentia, vt olim Apollo, Sebast. in morbo Gall. Rochus in febri Petronella, in dolore capitis Ita: dentium Apollonia, in partu Margarita, quemadmodū quondam Iuno ac Lucina. Ioh. Euang. à veneno conseruat. Wolphgang. contractorū Medicus est. Romanus Dæmoniacos soluit. Marcus mortem repentinam auertit. Martinus miseriam. quem & ego puer hisce verbis inclamabam: *Martine Sancte Pontifex, sis miserorū opifex, fer opem tuis famulis.* Leonhard. vinctorum compedes rumpit. Vincentius amissa restituit. Valentin. comitiali morbo laborantes sanat. quapropter nos epilepsiā, Valen. morbū vocamus. Susanna ignominiā arcet. Otilia oculis ægrotorū medetur. collo præsidet Blasius, scapulis Laur. Erasmi venter est totus. Nicolao apud nos gregis est custodia iniuncta. Andreas, vigilia festi sui inuocatꝰ à ieiunis puellis, futuros illarum viros præmonstrat. Barbara à cædib. bellicis conseruat. quocir-

quocirca tum à nostræ gentis hominibus in auxilium magnis clamoribus elicitur. inuocatur & virgo Maria. cuius carmen, Deipara vocatum, ab ijs qui in bellum proficiscuntur decantatur, legibus additum nostris. *Adeò etiam periculosissimis temporibus, Deus seruator omnium suo honore fraudatur.*

Defensores prouinciarum.

Præterea sunt patroni terrarum constituti, non diuina, sed humana voluntate. Stanislaus Polonorum, Albertus Prussorum, Nicolaus Moscorum, Martinus Germanorum, Iacobus Hispanorum, Dionysius Gallorum, Petrus, Paulus Romanorum, Marcus Venetorum, tres magi Coloniensium, Ambrosius Mediolanensium, virgo Maria & Ladislaus Hungarorum. quod etiam aurei nummi testantur. at quis non videt, quomodo ij suas prouincias tueantur?

Ridet hæc suauiter in Naufragio Erasmus Rot. minimè Lutheranus. Quamobrem tu, inquit, nullius diui præsidium implorasti? Quia spaciosum est cœlum, respondet alter. Si cui diuo commendaro meam salutem, puta sancto Petro, qui fortasse primus audiet, quòd adstet ostio, priusquam ille conueniat Deum, priusquam exponat causam, ego iam periero. rectà adibam ipsum patrem, dicens: Pater noster qui es in cœlis. nemo diuorum illo citius audit, aut libentius donat quod petitur.

Historia delectat.

Verùm cùm omnis historia quoquo modo scripta delectet, non pigebit lectoris causa de moribus nostrorum Sarmatarum plura adscribere. Hæc igitur Iohannes Meletius Archipresbyter Ecclesiæ Liccensis in Prusia, Anno salutiferi partus 1553. ad Georgium Sabinum poëtam, litteris prodidit. quæ etiamnum multis in locis obseruantur.

Plura de diis Sarmaticis.

Die Georgij sacrificium faciunt Pergrubrio. qui florum, plantarum omniumque germinum deus creditur. Sacrificulus enim, quem Wurschaiten appellant, tenet dextra obbam ceruisiæ plenam, inuocatoq; dæmonij nomine, decantat illius laudes. *Tu, inquit, abigis hyemem, tu reducis amœnitatem veris. per te agri & horti vigent, per te nemora & syluæ frondent.* hac cantilena finita, dentibus apprehendēs obbam, ebibit ceruisiam nulla adhibita manu: ipsamq; obbam, ita mordicus epotam, retro, supra caput iacit. quæ cùm è terra sublata, iterum impleta est: omnes quotquot adsunt, ex ea bibunt ordine, atq; in laudem

Pergrubrij hymnum canunt. postea epulantur tota die & choreas ducunt.

Similiter, quando iam segetes sunt maturæ, rustici in agris ad sacrificium congregantur. quod lingua Ruthenica Zazinek vocatur, id est, initium messis. hoc sacro peracto, vnus è multitudine electus, messem auspicatur, manipulo demesso, quem domum adfert. postridie omnes, primò illius domestici, deinde cæteri quicunque volunt, messem faciunt. facta autem messe, solenne sacrificium pro gratiarum actione conficiunt. quod Ruthenica lingua Ozinek, id est, consummatio messis dicitur. in hoc sacrificio, Sudini Borussiæ populi, apud quos succinũ colligitur, capro litant. congregato namq; populi cœtu in horreo, adducitur caper. quem Vvurschaites mactaturus, imponit victimæ vtramq; manum, inuocatque ordine dæmones, quos ipsi deos esse credunt. videlicet Occopiruum, deum cœli & terræ, Antrimpum maris, Gardoeten nautarum, Potrympum fluuiorum ac fontium, Piluitum diuitiarum, Pergrubrium veris, Parguum tonitruum ac tempestatum, Pocclũ inferni ac tenebrarum, Pocollum aëreorum spirituum, Putscetum sacrorũ lucorum tutorem, Auscũtum incolumitatis & ægritudinis, Marcoppolum magnatum & nobilium, Barstuccas, quos Germani Erdmenlin, hoc est, subterraneos vocant. His inuocatis, quotquot adsunt in horreo, omnes simul extollunt caprum, sublimemq; tenent, donec canatur hymnus. quo finito, rursus eum sistunt in terra. Tum sacrificulus admonet populum vt solenne hoc sacrificium, à maioribus piè institutum, summa cum veneratione faciant, eiusque memoriam religiosè ad posteros conseruent. Posthæc mactat victimam, sanguinemque patina exceptum dispergit; carnem verò tradit mulieribus, eodem in horreo coquendam. quæ interea dum caro coquitur, parant è farina siliginea placentas. quas non imponunt in furnum, sed viri focum circumstantes, hinc illinc per focum iaciunt absque cessatione, quoad indurescant & coquantur. his peractis epulantur atque helluantur tota die ac nocte, vsque ad vomitum. deinde summo mane extra villam progrediuntur. vbi reliquias epularum certo in loco

Inuocatio deorum.

Victima.

loco terra operiunt, ne vel à volatilibus, vel à feris diripiantur. postea suam quisque domum repetit.

Cæterùm ex omnibus Sarmatiæ gentibus, Borussis, Liuonibus, Samagitis, Russis, multi adhuc singulari veneratione colunt Putscetum, qui sacris arboribus & lucis præest. is sub sambuco domicilium habere creditur. cui passim homines litant, pane, ceruisia aliisque cibis sub hac arbore positis, precantes eum vt placatum efficiat Marcoppolum, deum magnatum & nobilium, ne graui seruitute ab illis premantur: vtque sibi mittantur Barstuccæ, quibus in domibus ipsorum viuentibus, credunt se fieri fortunatiores. His ipsi collocant vesperi in horreo super mensam, mappa stratam, panes, caseos, butyrum & ceruisiam. nec dubitant de fortunarum accessione, si mane hos cibos absumptos reperiant. Quòd si aliquando intactus cibus in mensa remanet, magna anguntur cura, nihil non aduersi intuentes. Eædem gentes colunt spiritus quosdam visibiles, qui lingua Ruthenica Coltki, Græca Cobili, Germanica Coboldi vocantur. Hos habitare credunt in occultis etiam ædium locis, vel in congerie lignorum. Nutriũtque eos lautè omni ciborum genere, eo quòd afferre soleant altoribus suis frumentum, ex alienis horreis furto ablatum. Cùm verò hi spiritus alicubi habitare atque ali cupiunt, hoc modo suam erga patremfamilias voluntatem declarant: in domo congerunt noctu segmenta lignorum, & mulctris lacte plenis imponunt varia animalium stercora. Quod vbi paterfamilias animaduerterit, nec segmenta dissipauerit, nec stercora è mulctris eiecerit, sed de inquinato lacte cum omni sua familia comederit, tunc illi apparere permanereque dicuntur. Præterea Lituani & Samagitæ in domibus sub fornace, vel in angulo vaporarij vbi mensa stat, serpentes fouent. quos numinis instar colentes, certo anni tempore precibus sacrificuli, euocant ad mensam. Hi verò exeuntes per mundum linteolum conscendunt, & super mensam morantur. Vbi delibatis singulis ferculis, rursus discedunt, seque abdunt in cauernis. Serpentibus digressis, homines læti fercula prægustata comedunt, ac sperant illo anno omnia

Penates.

Cultus spirituum.

Serpentum.

prosperè sibi euentura. Quod si ad preces sacrificuli, non exierint serpentes, aut fercula apposita non delibauerint: tum credunt se anno illo subituros magnam calamitatem. Adhęc eædem gentes habent inter se sortilegos, qui lingua Ruthenica Burti vocantur. ij Potrimpum inuocantes, cæram in aquam fundunt, atq; ex imaginibus inter fundendum expressis, pronuntiant & vaticinãtur, de quibuscunq; rebus interrogati fuerint. Noui ipse mulierculam, quæ cùm diu reditum filij absentis expectasset, ex Borussia in Daniam profecti, cõsuluit super eo sortilegum. à quo edocta est, naufragio illum perijsse. cæra enim in aquam fusa, expressit formam fractæ nauis, effigiem resupini hominis iuxta nauim fluitantis. Apud Samagitas est mons ad fluuium Neuuassam situs, in cuius vertice olim perpetuus ignis à sacerdote conseruabatur, in honorem Pargni, qui tonitruum & tempestatum potens esse, à superstitiosa gente adhuc creditur.

Hactenus de sacrificijs. nunc de ritibus nuptiarum ac funerum, non minus ridicula quàm superstitiosa narrabo.

Ritus nuptiales. Apud Sudinos, Curonenses, Samagitas, & Lituanos nubiles puellæ multis in locis gestãt tintinnabulum. quod funiculo alligatum, è cingulo dependet vsq; ad genua. nec ducuntur, sed rapiuntur, in matrimonium, veteri Lacedęmoniorum more à Lycurgo instituto. rapiuntur autem non ab ipso sponso, sed à duobus eius cognatis. ac postquam raptæ sunt, tunc primùm requisito parentum consensu, matrimonium contrahitur. Cùm nuptiæ celebrantur; sponsa ter ducitur circa focum: deinde ibidem in sella collocatur. super quam sedenti, pedes lauantur aqua. qua lectus nuptialis, tota supellex domestica, & inuitati ad nuptias hospites consperguntur. Postea sponsæ os oblinitur melle & oculi teguntur velamine. quibus sic velatis, ducta ad omnes ędium fores, iubetur eas attingere dextroque pulsare pede. ad singulas fores circumspergitur tritico, siligine, auena, hordeo, pisis, fabis, papauere, sequente vno sponsam cum sacco pleno omnis generis frugum. Cumq; eam hic circumspergit, inquit, nihil defuturum sponsæ si religionem coluerit, remq; domesticam ea qua debet diligentia curauerit. His actis aufertur sponsæ velamen ab oculis, & conuiuium celebratur. Similis olim obnubendi ratio capitis

capitis apud Latinos, nuptæ nuptiarumq; nomen dedit. Vesperi sponsæ ad lectum deducendæ, abscinduntur inter saltandũ crines. tum ei à mulieribus imponitur sertum, albo linteolo obuolutum. quod vxorib. gestare licet donec filium pepererint. tãdiu enim se pro virginibus gerunt. ad extremum introducitur in cubiculum: pulsataq; & verberata aliarum pugnis, non iratarum, sed nimia quadam lætitia gestientium, in lectum inijcitur sponsoq; traditur. tum pro bellarijs afferuntur testiculi caprini vel vrsini. quib. illo nuptiali tempore manducatis, creduntur coniuges fieri fœcundi. Eandem ob causam nullum animal castratum ad nuptias mactatur. Contrà in funeribus hic seruatur à rusticanis ritus: Defunctorum enim cadauera vestibus & calceis induuntur *Parentalia.* & erecta super sellam locantur. quibus assidentes propinqui perpotant ac helluantur. epota verò ceruisia, fit hisce verbis lingua Ruthenica funebris lamentatio: *Ha lele i procz ti mene vmarl? i za ti nie miel szto iesti, abo piti? i procz ti vmarl? ha le le, i za ti nie miel Krasnoie mlodzice? i procz ti vmarl? id est, Hei hei quare tu mihi mortuus es? an non quod comederes vel biberes habuisti? quare mortem obijsti? hei hei mihi, num formosa coniuge caruisti? cur diem obiisti?* Hoc modo lamentantes enumerant ordine omnia externa mortui bona, liberos, oues, boues, equos, anseres, gallinas. ad quæ singula respondentes, occinunt hãc næniam: Cùm hæc habueris, quamobrem mortuus es? Lamẽtatione absoluta, dantur cadaueri munuscula. mulieri fila cum acu: viro linteolum collo eius implicatum. Cùm ad sepulturam effertur cadauer, pleriq; equis funus prosequuntur, & ad currum obequitant, quo cadauer vehitur. Strictisq; gladijs ver- *Dæmones fugantur.* berãt auras, vociferantes, Geigeite begaite pekelle. Eia fugite dæmones in Orcum. Qui funus mortuo faciũt, nummos projciunt in sepulchrum, futurum mortui viaticum. panem quoq; & lagenam ceruisię plenam, ad caput cadaueris in sepulchrum illati, ne anima vel sitiat vel esuriat, collocãt. Vxor verò tam oriente quàm occidente sole, super extincti coniugis sepulchrum sedẽs vel iacens, lamentatur diebus triginta. Cæterùm cognati celebrant conuiuia die à funere tertio, sexto, nono & quadragesimo. ad quæ animam defuncti inuitant, precãtes ante ianuam. Vbi tacitè assident mensæ, tanquam muti, nec vtuntur cultris: ministrantibus

duabus mulieribus,sed absq; cultris , cibumq́; hospitibus appo-
nentibus. Singuli verò de vnoquoq; ferculo aliquid infra men-
sam abijciunt,quo animam pasci credunt,eiq́; potum effundunt.
Si quid fortè decidat in terram de mensa,id non tollunt: sed de-
fertis,vt ipsi loquuntur animis, quæ nullos habent vel cognatos
vel amicos viuos,à quib.excipiantur conuiuio,relinquunt man-
ducandum.Peracto prandio,surgit à mensa sacrificulus,& scopis
domum verrens,animas mortuorum cum puluere,tanquam pu-
lices,hęc dicens eijcit,*Ieli,pili,dußice,nu ven,nu ven, Edistis inquit,bi-
bistis, anima,ite foras,ite foras*. posthæc incipiunt conuiuæ inter se
colloqui & certare poculis , mulieribus viris præbibentibus , &
viris vicissim illis,seq́; inuicem osculantibus. Hæc de parenta-
libus paganorum, quorum & sanctus Augustinus sermone 15. de
sanctis meminit:Miror inquit cur apud quosdam infideles hodie
tam perniciosus error increuerit,vt super tumulos defunctorum
cibos & vina conferant.quasi egressæ de corporib. animæ,carna-
les cibos requirant.epulas enim & refectiones,caro tātùm requi-
rit, spiritus autē & anima ijs non indigēt.Parare aliquis suis cha-
ris dicit,quod ipse deuorat.quod præstat ventri,imputat pietati.

DE RELIGIONE ARMENIORVM.

ARMENII à Thaddæo Apostolo , quem Christus ad
Abgarum Regem Edessenorum , vt Eusebius lib. 1. hi-
storiæ tradidit , cum epistola ablegauerat , religionem
Christianam se didicisse,arcam Noe sua in regione cō-
sedisse,genusq́; humanum in ea propagatū esse gloriantur: Quod
vt verum esse concedamus : fatendum est tamen, quædam illos,
vt multos alios , minimè Apostolica in vsu habere. quæ rerum
omnium conditio est , vt eæ procedente tempore, à sua origine
degenerent atque deflectant. Extat fidei illorum in Deum satis
orthodoxa formula, ab Abdia Prætorio Latina facta, Vitebergæ
typis edita.Nobis hic sermo est de ijs,qui Leopoli in Russia, vr-
be regis Poloniæ, sedes pridem fixerunt suas. Viri honesti , hu-
mani,aperti,generosi,oris liberi,sed tamen cauti,elegantes,mun
di,locupletes,vultu nitidi,barbis nigri, mercimonijs per orien-
tales plagas dediti , in redimendis captiuis Christiani nominis,
& dan-

& dandis eleemosynis liberales. habent Leopoli Episcopum :
qui Anno nati mundi Seruatoris 1574. cùm Constantinopoli
esset,ego cum duobus sacerdotibus (sunt autem sex) de Religio-
ne ipsorum collocutus sum.à Papa Romano, inde à temporibus
Calixti,nihil accipiunt: nec eum pro capite Ecclesię agnoscunt.

Lingua vernacula, sacra sua obeunt. in liturgia Sacramentum
eleuant : idemq́; pro viuis & mortuis Deo offerunt ac in ciborio
ægrotorum causa seruant. Procesiones, quas vocant, non cum
sacramento,sed in memoriam Christi, qui huc atque illuc itabat,
faciunt ac retinent.matrimonia sacricolę hisce verbis, *Quos Deus
coniunxit,ne homo seiungat*,confirmant.

In templis terna altaria habent. ad maius versi sese inclinant
signoque crucis signant. Liturgias sacerdotes conducti pretio,vt
conductoris mentio nominatim in eis fiat,celebrant.ante maius
altare, itidem vt Rusi , vellum nigrum expandunt. vnde ij qui
sacris operantur, ad populum prodeunt. prope hunc locum, qui
chorus appellatur, mares,fœminę remotius ab eo supplicant: At
Rusi simul cum mulieribus.imagines vtrique colunt. Armenio-
rum crebriùs quàm Russorum sacerdotes concionantur.

In Sacramento eucharistiæ , elementa naturas suas amittere
negant. intinctum in calice panem similagineum , plebi porri-
gunt. Aquam vino non miscent. Sacramentum religiosiùs Rus-
sis venerantur:persuasi Christum esse in illo , qualem Maria pe-
perit;incarnatione semel facta,talem naturæ diuinæ cum huma-
na coniunctionem societatemque esse,vt eæ ne tum quoque cùm
pateretur, separatæ fuerint, nec vnquam separari posint. Chri-
stum plus quiddam in liturgia pati , quàm in cruce perpessus sit,
ex Chrysostomo hauserunt.id autem,corporis eius Sacramenta-
lem fractionem dicunt. Quærente verò me ex illis,quo id fieret
modo, siquidem naturæ panis & vini, etiam facta consecratione,
immutatæ permanerent:vi diuina,respondebāt,cui fides haben-
da sit. Minus in eo sunt religiosi Rusi. quorū sacerdos ex allatis
in templum grandib.panibus (adfert autem vnus vir , vel vnum *Oblationes.*
vel duos vel tres , quos plascuras vocant) orbiculum Sacramenti
causa excindit,ac consecrat. cuius panis eo excisi modo fit inter-
dum tantus numerus , vt superet capita sumentium abijciaturq́;

à Sacricola mucidus in angulum, aut terra obruatur, vel in alium conuertatur vſum. quod Armenij vehementer improbant. Sunt & ieiunia Armenijs duriora Rusſicis. nam præter diem Mercurij & Veneris, quibus ſolis leguminibus veſcuntur, Rusſis piſces quoq; addentibus, quotannis ter quadraginta dies ieiunant: ſi eſt ieiunium dicendum, quotidie ſemel edere. Moſis ieiunium ante natalem domini, Chriſti ante paſcha, Eliæ ante feſtũ crucis obſeruant. Templa in honorẽ ſanctorum ędificant. Beatam Mariam matrem Domini, ita vti alij mortales naſcuntur, conceptam natamque eſſe: ſed poſtea ſanctam factam, & vt Dei mater fieret ſemperque illibata virgo maneret, perſuaſum habent. Patrem, Filium & Spiritum S. eſſe Vnum Deum: Spiritum à ſolo Patre ad Filium, ab hoc ad Eccleſiam procedere ac mitti credunt. Omnia Biblia ſcripta admittunt. præter quæ, alia quoque multa & Canonem ſancti Iacobi, pro Apoſtolicis ducunt. non potuiſſe ad nos Occidentales multa ab Orientalibus ſcripta peruenire, ſed apud ſe plura eſſe autumant. Baptiſma ſacrum in nomine Patris, Filij & Spiritus Sancti accipiunt: ad quod infantes admittunt.

Tria concilia approbant, Nicenum, Epheſinum, Conſtantinopolitanum: at Chalcedonenſe reijciunt.

Sacerdotes illorum quemadmodum Ruſſorum, vxores ducunt. Attamen contenti eleemoſynis, nullas poſſeſsiones tenẽt, nec artes mechanicas exercent. Quorum vnus à me de Iuſtificatione hominis apud Deum, rogatus, reſpondit eam contingere operibus piis, videlicet precibus, ieiunio, eleemoſynis, de quibus ipſiuſmet Chriſti in Euangelio Matthæi præcepta exſtarent. Eadem de re interrogatus iunior, ſed ſapientior, id reſponſi dedit, ſolum Chriſtum vniuſcuiuſq; credentis iuſtitiam eſſe. tamen homines pietati incumbere debere: vt ex fructib. arbor vel bona vel mala eſſe cognoſcatur. Iidem aiebant ſe ab Henrico Gallo rege, ducentos florenos annui ſalarii, ad leuandam inopiam petiiſſe: quos promiſſos, clandeſtinus eius è regno exceſſus, (dies fuit vel potiùs nox 18. Iunij anni 1574.) non ſiuit habere.

IOHAN-

IOHANNIS LASICII,

DE INITIO REGIMINIS STEPHANI REGIS fortiſſimi.

AD GENEROSISS. VIRVM,

D. Io. Gaieroski, Surrogatum & Vicecapitaneum Poſnanienſem.

HENRICO in patriam, morte Fratris cognita, noſtris inſcijs reuerſo, (nox erat 18. Iunij, qua Cracouia exceſsit) ſedecim menſes conſumti ſunt, quibus nobis vanam ſpem ſui reditus faciebat. Tandem indictis Varſauię, Regi conſtantiori legendo, 8. Nouemb. 1575. comitijs, pars Senatus non exſpectato conſenſu Nobilitatis, cuius eſt magna apud nos auctoritas, MAXIMILIANVM IMPERATOREM 12. Decemb. pars Nobilitati adhærens, à Germano, metu Turcarum bellum minitantium abhorrenti, STEPHANVM BATORIVM de Somlio, Voiuodam Tranſyluaniæ Regem perendie pronuntiat. fit confeſtim ingens diſſenſio. Sed Equeſtris Ordinis conſentientis, potiores fuere partes. ac dum cunctatur, accitus à ſuis bonus MAXIMILIANVS, diſsidio inteſtino permotus: aduolat Cracouiam STEPHANVS, longo per Valachiam circuitu facto, 17. Aprilis, 1576. quingentorum ferè equitum Hungarorum, mille peditum iaculatorum comitatu ſtipatus, vir ad regendam, vel maximam Rempublicam natura factus. Is coronandus Kalend. Maij, *Duo Reges creati.*

matrimonium contrahit cum ANNA SIGISMVNDI PRIMI filia, quam CÆSAR ducere non potuit. paucis post horis, diadema Regium ab Episcopo accipit Cuiauiensi, quod Archiepiscopus Gnesnensis cum Cæsare faceret. prius tamen iurat in leges omnium Regni Ordinum, ac in cõmune fœdus, pacis inter dissentientes Religione conseruandæ.

Stephanus coronatur.

Quarto ab hinc die, legati Lituanorum, Imperatorias partes tuentium auditi. deinde diuersæ factionis senatores, per literas commonefacti, vt Rege iam Dei voluntate coronato, ea sponte sequerentur consilia, quæ tranquillitatem reipub. adferrent, contraria vitarent. 22. die arcem Landscoronam, præfecturæ Alberti Laski Cæsari addicti, quassatis eius muris, per deditionem capit. 29. Varsauiam iter capessit, ad disturbandum postremum Cæsarianorum concilium, concordiæ cuiusdam causa ab Archimysta, primas in Regno tenente, indictum. mirabilis tum fuit Cæsaris fautorum ad Regem transitio, & varij redeundi in gratiam modi.

Cæsariani mutant consilia.

Data omnibus venia. *Quòd in libera Repub. nefas foret non esse libera suffragia.* Deo id beneficium vendicatum, quòd animis incolarum magnopere exasperatis, res ad arma non venit. Varsauiæ Lituanis Rex, & hi vicissim Regi, fidem suam sanctè obstringunt. Tum visa Tikocini SIGISMVNDI AVGVSTI relicta gaza. 26. die mensis Augusti Toroniam venit: penultimo Prussos ad dandum iusiurandum pellicit: breui post Alberto Fridricho Duce in Prussia hos secuto, soli Dantiscani Cæsari, diutius cæteris adhærentes, debita obsequia negabant; quibus rex, immissis iam ante in territorium illorum cohortibus, non paruam calamitatem intulit.

Cæsar diem obit.

Interim MAXIMILIANVS, loco regni Sarmatici, 12. Octob. cœleste accipit. quæ ipsi dies finem molestiæ attulit ob heroem Batorium, in regno sibi prælatum. Rex prima, sex hebdomadarum comitia, tertio Decemb. absoluit. in quibus vniuersalis expeditio contra quemuis hostem patriæ constituta, bellum aduersus Dantiscanos. 25. Sepemb. Mariæburgiæ, regia sententia perduelles appellatos, decretum. priuata auxilia à senatoribus promissa.

Vidimus hîc captos ab Hungaris Dantiscanorum Germanos pedites vendi denis florenis, alios pluris vel minoris. Inde Bidgostiam animo in bellum Moscoiticum intento digressus, ductis secum Ferbero & Rosenbergio consulibus, nihil non tentauit, vt Dantiscanum negotium absque Martis alea transigeretur. 25. Ianu. 1577. ad 40. capita petitionis ipsorum clementer respondit, & quæ potuit, concessit. At cùm postulata superbiora de singulari in leges illorum iureiurando, & oneribus quibusdam, non exspectato Comitiorum generalium tempore tollendis, id impedirent: bello 11. Febru. legitimè denunciato, frangendam esse ciuium mœnibus fidentium contumaciam statuit. Itaq; egressos portis 16. April. permultos, perendie facto conflictu 4427. cædit, mille capit. è suis, quorum dux erat Io. Sborouius, solùm 58. paulò pluribus sauciis amittit. 19. Maij Synodus Ecclesiasticorum habita Petricouiæ sancit, Anathema illum esse, & officio beneficioq; omni priuari debere, qui fœdus Interregni tempore 28. Ianuarij 1573. ad Varsauiam, reclamantibus ordine Ecclesiastico, & quibusdam Catholicis politicis, de pace inter Pontificios & Lutheranos perpetuò seruanda initum approbarit, defenderit eiq; consenserit. Rex Dantiscanos in proposito persistentes 12. Iunij obsidet. durauit tres menses obsidio, tam obsessis (licet fortiter se tuentibus) quàm obsidentibus, nonnihil attritis. Tandem per legatos 12. Principum Germaniæ 9. Decembris pace conciliata, oppugnati, imperium regis, leges illorum omnes approbantis, & religionis Lutheranæ vsum, vt omnibus alijs permittentis, agnoscunt, ducenta & viginti florenorum millia eidem intra quinquennium numerant. nihil in agro illorum erat, quod non miles biennij propemodum spatio corruperit. proinde magno illis isthæc peruicacia, ab irato peccatis Deo immissa, constitit. Deinde Rex, pacato statu Russiæ, superioribus mensibus incursione Tartarorum conturbatæ, 14. Octob. 1578. Leopoli Cracouiã redit: amicitiæ cum Danis, Suecis ac vicinis Germanis iungendæ studet. nihil aliud magis animo volens, quàm vt Moscos, Lituanis iniurios, coërceret. Siquidem hac cõditione Rex creatus, vt à Moscis occupata recuperaret, terminos regni prolataret, & ipse bella gereret.

Bellum Dantiscanum.

Confœderatio.

Conditiones Regis creati.

Inter hæc nouum tribunal, quod regem in bellis occupatum curis leuaret, & Petricouiæ maiorum Polonorum causa, & Lublini minorum, voluntate omnium instituitur: & nuncij de tanta strage Moscorum ad Kiessum arcem Liuonicam 24. Octobris, ductore Sapieha, adferuntur, vt in fugam versi, viginti tormenta grandia victori reliquerint. rursum solum eorundem ad 30. milliaria Germanica, prope Kerepetz & Derpt, duce copiarũ Christophoro Radziuilo, mense Februario 1579. euastatum, magnam militi prædam peperit. Quocirca Rex, eiusmodi successu animatus, egressus Cracouia in Lituaniam, Polotzco arcem munitissimam, 30. Augusti hosti adimit. nec maiori negotio capit cæteras, videlicet Crassne, Sitno, Cosian, Turovvla, Socol, Sussa, Sieuies, Niscerna. Cæterùm, quò vires maiores audendi maiora facinora haberet, reuertit Varsauiam ad Comitia 22. Nouembris, relictis in confinibus Moscicis, cum exercitu Polono, Mielecio Podoliæ Voiuoda: cum Lituano, Radziuilo Vilnensi itidem Voiuoda, viris expertæ fidei ac virtutis. Venerunt eòdem legati Cæsaris Rudolphi, actum de fœderibus, quæ nobis sunt antiquitus cum familia Austriaca. dimissi voti compotes 21. Ianuarij 1580. Exacto viritim tributo, conscripta sunt 60. amplius selectissimorũ millia, æstate ad Czastnicum, 43. vltra Vilnam milliaribus lustrata. quibus per loca aquosa traducendis, pons est talis fabricatus, qui sex horis cuiuis fluuio, 80. nauibus subiectis, imponi, totidemq; tolli potest. hæ nunc copiæ, imperatore Ioanne Zamoiscio, Regni Cancellario litteratissimo, longè lateque effusæ, Moscouiam populantur, erepta fœliciter recuperant, iniurias vlciscuntur. nam res, nec per arbitros decidi, nec per conditiones componi potuit. 14. Martij anni superioris, Mosco pacem per legatos Cracouiam missos, & superbè se gerentes petenti, nunciari Rex iussit, redderet prius oues lupus deuoratas, tum demum pacem speraret. Habes lector pauca de inclyto rege Stephano, felici sydere electo: vt finis præfationi responderet. copiosius hæc, si vita suppeteret, singulari scripto persecuturi.

Polotzco capta.

Initium belli Moscici.

FINIS.